

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Alex. Thorsøe:

Kong Frederik den Femtes
Nidom og Thronbesigelse.

KONG
FREDERIK DEN FEMTES

UNGDOM OG THRONBESTIGELSE.

ET HISTORISK OMRIDS

AF

ALEX. THORSØE.

KJÖBENHAVN.

FORLAGT AF G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1868.

Idet jeg lader denne lille historiske Afhandling komme for Dagen, er mit Blik ikke tillukket for det Vovelige i at fremlægge til Bedømmelse et Brudstykke, der kun kan fremtræde i det rette Lys, naar det sees i Sammenhæng med hele den Regjeringshistorie, fra hvilken det her er løsrevet. Men den Uklarhed, der hidtil har hvilet over Frederik den Femtes Ungdomsliv og over Begivenhederne ved hans Thronbestigelse, troer jeg, vil tale til Forsvar for Udgivelsen. Naar man endvidere erindrer, at den Hersker, hvorm det Følgende handler, hidtil var den eneste danske Konge, om hvis Liv som Thronfølger forholdsvis kun meget Lidet var bekjendt, vil man vel ikke nægte det Berettigede i, at der gjøres et Forsøg paa at give en særlig Fremstilling deraf. Om det er lykkedes mig at løse Opgaven paa en nogenlunde tilfredsstillende Maade, kan jeg ikke selv afgjøre. Men dersom det skulde vise sig, at jeg har manglet de nødvendige Kræfter dertil, vilde det dog glæde mig, om min Villie idetmindste blev anerkjendt.

Kong Frederik den Femte var ved sin Thronbestigelse kun treogtyve Aar gammel.¹⁾ Han stod saaledes i en Alder, i hvilken Fornuftens strænge Fordringer som oftest overdøves af Lidenskabens Stemme; men Folkets overveiende Flertal syntes i dette Øieblik kun at aande Haab. Med en mærkværdig Tryghed saae man Landets Skæbne nedlagt i den ungdommelige Herskers Hænder. Den Hylding, som i rigt Maal overalt blev ydet baade ham og Dronning Louise, bar hverken Præg af at være hul eller fremkonstlet, men sprang frem af Nationens inderlige Velvillie. Idet Minderne om de stærke Skyggesider ved Christian den Sjettes Regering opfyldte Sjælene, trængte man sig med Tro paa Fremtidens Lykke frem mod det unge Kongepar, der venlig imødekom Enhver. De Egenskaber, som Folket ventede at finde hos Frederik den Femte, følte det sig i Begeistringens Varme aldeles overbevist om, at han virkelig besad. Men Folkets Flertal kjendte, som en Følge af Hoffets strængt afsondrede Liv under den afdøde Konge, ikke sin nye Herre nøie. Det havde ganske vist en klar Forestilling om hans mange personlige Fortrin fremfor Faderen, derimod var det neppe ret

¹⁾ Frederik blev født paa Christiansborg d. 31 Marts 1723. Extraordinaire Relationer for Marts 1723.

fortroligt med hans aandelige Mangler og de daarlige Tilbøieligheder, der, spirende i hans Sjæl, varslede en mørk Manddom. Forinden Frederiks Regering derfor betragtes, maa Blikket kastes tilbage paa de svundne Aar af hans Liv. For at faae et Billede af ham, skal man see hen til hans Opdragelse og stifte Bekjendtskab med de Personer, blandt hvilke denne foregik. Det er kun et yderst tarveligt Materiale, der frembyder sig til en Skildring heraf, men hvad der findes i den trykte Litteratur er dog saameget, at man vel nogenlunde kan komme Virkeligheden nær. Naar man sammenholder de langtfra indholdsrige Skrifter, vil man være i Stand til at danne sig et temmelig bestemt Begreb om den Maade, hvorpaa Frederik den Femte blev forberedt til sin ophøiede Gjerning, og man vil kunne trænge ind i de Forhold, under hvilke hans naturlige Evner i Aarenes Løb udfoldede sig.

I.

Frederiks første Aar henrandt naturligvis under umiddelbar Opsigt af Moderen, den baireuthske Prindsesse Sophia Magdalena.¹⁾ Denne Kvinde, der efter sin Fader havde arvet Hang til Pietisme og som ved

¹⁾ En Datter af Markgreve Christian Henrik af Baireuth († 1708) og Sophia Christiane, Grevinde af Wolfstein († 1737). Sophia Magdalena, det niende ældste Barn af fjorten Søskende, opholdt sig fra sit attende Aar af (1718) paa Slottet ved den sachsiske By Pretsch hos August den Stærkes Dronning Christiane Eberhardine, med hvem hun var fjernt beslægtet. Her blev hun d. 7 Aug. 1721 viet til Kronprinds Christian (d. 6te). Jvnfr. Riegels, smaa historiske Skrifter. III. 30—35, og J. Hübner, genealog. Tabellen. Lpz. 1737.

August den Stærkes Hof havde lært at elske Glimmer, besad af Naturen et ufølsomt, hævnjerrigt Hjerte. Den lille Prinds fandt derfor i Forening med sin yngre Søster Louise alt Andet end moderlig Kjærlighed og Omhu hos hende. Det kan tvertimod vidnes, at Sophia Magdalena meget hyppig gjorde sine Børn til Gjenstand for raa Mishandlinger.¹⁾ Faderen, som næsten i enhver Retning lydig boiede sig for sin grundtydske Hustru, omfattede derimod sin Søn med Interesse, men først efterat han havde bestøget Thronen, fik han i enkelte Tilfælde Leilighed til at aabenbare denne. Saaledes nedlagdes allerede tidlig i Barnets Sjæl den Afsky, som Prindsen altid senere følte for Moderen, men Barndomsminderne havde ogsaa, som vi senere skulle see, i andre Henseender en varig Indflydelse paa ham.

Da Frederik var bleven syv Aar gammel, fik han, hvad der var naturligt, sin første Lærer, men i Overensstemmelse med Tidens royalistiske Anskuelse gav man ham samtidig en egen Hofstat. Det tilfaldt da Kong Frederik den Fjerde som Familieoverhoved at bestemme sin Sønnens daglige Omgivelser. Skjønt den lille Prinds endnu kun befandt sig i en Alder, i hvilken Tænkningen er meget lidt udviklet og lagttagelsesevnen følgelig overordentlig svag, burde Kongen dog have stillet ham blandt Mænd, der med Hjerte og Tale tilhørte det Folk, over hvilket den unge Fyrste engang skulde herske, blandt Mænd, som elskede Fædrelandet og som vare skikkede til at indgyde Drenge den samme Følelse. Men Frederik den Fjerde,

¹⁾ Charlotte Biehls Breve i Hist. Tidsskr. 3 Række. IV. 192. — Prindsesse Louise blev født 19 Oct. 1726. Extraord. Relat.

hvis Danskhed er bleven fremhævet, traf her et Valg, der dels vidner om Ligeegyldighed i national Retning, dels om Skjødesløshed med Hensyn til Prindsens Opdragelse og Fremtid. Frederiks Hofstat kom saaledes til at bestaae af Baron Georg Vilhelm Söhlenthal som Hofmarechal og Baron Frederik Vilhelm Hertzberg som Kammerjunker. Om den første veed Historien saa godt som Intet at fortælle; thi han har ikke ved nogen-somhelst betydelig Gjerning gjort sig fortjent til Navnkundighed. Söhlenthal var en Adelsmand af brunsvigsk Æt, der støttet paa pietistiske Anskuelser og i Kraft af sin Stjerne hos Sophia Magdalena steg fra den ene Værdighed til den anden heri Landet. Men ligesaa høi en Rang han indtog blandt Prindsessens Kreaturer, ligesaa lidt var han egnet til at indvirke gavnlige paa en dansk Thronarving; thi han var tydsk og talte ikke Landets Sprog.¹⁾ Om Hertzbergs Personlighed forstumme selv de fyldigste Efterretninger. Han er sikkert et af disse mørke Meteoror, der uden at efterlade sig noget blivende Minde skød henover Danmarks Himmel. Medens Navnet senere vandt preussisk Berømmelse, synes det i Danmarks Aarbøger kun at staae som et betydningsløst Tillæg til de mangfoldige andre tyske Navne, der i hine Tider gav den danske Hofkreds et eiendommeligt Relief.²⁾ Medens Kong

¹⁾ Andr. Hojer, gloriwürdigstes Leben König Friederich des Vierten. Tondern 1829. II. 222. — P. Birch, Geheimeraderne og Geheimekonferensraaderne fra Aar 1700. Kbhvn. 1771. — P. v. Kobbé, Schlesw.-holst. Gesch. (1694 bis 1808). Altona 1834. 167 Anm. — Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne. Udgivet af det kongl. danske genealogiske og heraldiske Selskab. Kbhvn. 1787.

²⁾ Formodentlig den Baron Hertzberg, der i Statshaandbogen 1734 findes anført som Landfoged paa Femern.

Frederik den Fjerde saaledes gav sin lille Sønesøn to tydske Baronere til tjenende Hofcavalerer, ansatte han samtidig hos denne en Ungdomslærer, hvis Personlighed atter afgav et levende Vidnesbyrd om Kongens Mangel paa sundt Blik i pædagogisk Henseende. Den Mand, til hvem man overdrog det Hverv at lede Frederiks første Undervisning, var Frederik Lützens, en Søn af den kongelige Hofpræst. Som Lærer kunde han umulig indvirke vækkende og fremskyndende paa Drengens Aandsliv, ei heller var han istand til at nedlægge nogen freidig Livsanskuelse i det barnlige Sind; thi Lützens savnede i den Retning ganske de nødvendige Forudsætninger. Skjønt han kun var tredive Aar gammel, var Livet for ham allerede saagodtsom afsluttet. En sygelig Opfattelse af Speners religieuse Grundsætninger havde nemlig stemt hans Hjerte bittert mod denne Verden og fyldt hans Sjæl med mørk Tungsindighed. Men, selv bortset fra denne Skyggeside af hans Charakter, besad Lützens en anden uheldig Egenskab, der burde have forhindret ham fra ene at undervise Prindsen: han var ikke national. Hvor meget man end kan være tilbøielig til at undskylde Frederik den Fjerde, især naar der tages Hensyn til den fremherskende Brug af Tydsk, bliver det dog alligevel en mørk Plet paa Kongens Tænkemaade, at han ikke vidste at finde nogen anden Lærer til sin Sønesøn end en født Brandenburger, hvis eneste littéraire Fortjeneste bestod deri, at han havde skrevet en tydsk Biographi af Storkantsleren Johan Georg Holstein ¹⁾ Frederik den Fjerde

¹⁾ Jens Worm, Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd. Helsingør 1771. III. 481.

naaede imidlertid ikke at see Udslaget af sit Værk; han skulde ikke opleve sin Sønesøns modnere Alder. Et halvt Aar senere døde han paa Odense Slot, og Kong Christian den Sjette besteg Thronen.

Kong Christian, der overfor sin afdøde Fader havde indtaget en forunderlig frygtsom, uselvstændig Holdning, fik nu fuldkommen Eneret over sin Søn. Neppe var Magten falden i hans Haand, inden hans Tanke vendte sig mod Kronprindsens Opdragelse, og førend han saae sig om efter en Mand, til hvem han med Tryghed kunde overgive det betydningsfulde Hverv, at føre Tilsyn med Thronfølgerens Undervisning og Liv. Christian den Sjette, om hvis enkelte klartskuende Ideer det er forbeholdt Eftertiden at give strengt begrundet Oplysning, traf hurtig sit Valg. Han udnævnte Statsministeren, Baron Ivar Rosenkrands til Frederiks Overhofmester: han kunde i Sandhed ikke have valgt bedre. Rosenkrands tilhørte ikke blot en ægte gammel dansk Adelsslægt, der havde glimret ved Lærdom og ved Dygtighed i Statens Tjeneste, men han var selv alsidig dannet og prøvet i Statslivet. Paa sine Ungdomsreiser havde han saavel i Paris som i London stiftet Bekjendtskab med ganske andre storartede Forhold end dem, han forefandt herhjemme. Han havde betragtet Ludvig den Fjortendes Kongedømme i Nærheden og var i England ei alene traadt i Forbindelse med Adelen Notabiliteter, men havde med megen Interesse sat sig ind i de engelske Forfatningsforhold. Den store aandelige Dygtighed, der herskede i Parlamentet, ved Universiteterne og i Skolerne, det kraftige Liv, som rørte sig i alle Befolkningens Klasser, som en Følge af de frie Indretninger — Alt dette havde forbauset ham og

aftvunget ham Beundring. I William III saae han en Hersker, der gik sammen med og i Spidsen for sit Folk, og i Ministrene traf han Mænd, der fremfor Alt satte deres Ære i at være Englændere. Hvad Rosenkrands saaledes tilegnede sig af politisk Erfaring, fik han siden Leilighed til at benytte under flere diplomatiske Sendelser, som Frederik den Fjerde overdrog ham. Men ved Siden af et udstrakt Kjendskab til de europæiske Cabinetters Politik besad Rosenkrands ogsaa Indsigt i Fædrelandets Bestyrelse og indre Forhold. Overfor Bondestanden og vort Undervisningsvæsen var han behersket af frisindede Anskuelser; men medens hans Planer i første Henseende strandede paa tysk Indskrænkethed, trængte han derimod tildels igjennem i den anden Retning. Hans omfattende humanistiske Dannelse havde luttret hans Charakter saaledes, at smaaligt Nag og lave Beregninger vare ukjendte for ham. Rosenkrands var en religiøs Natur, der, holdende Luthers Lære i Hævd, hverken lod sig paavirke af engelsk Deisme eller tysk Pietisme. Den sidste vakte tvertimod, i den Form vi kjendte den her, hans berettigede Modvillie. Han var dansk med Liv og Sjæl, ja meget mere: han var en Prydelse for det danske Navn. Under en saadan Mands Varetægt blev Kronprinds Frederik stillet; det var derfor naturligt, at man knyttede Forventninger til hans Fremtid. Men det skulde desværre hurtigt vise sig, at Rosenkrands med Hensyn til Opdragelsen ikke fik Frihed til at raade ene.¹⁾

Naar man kaster Blikket paa de Lærere, som i de følgende Aar kom til at sysselsætte sig med det

¹⁾ Jens Møller, Mnemosyne. I—II. Kbhvn. 1830—31.

kongelige Barns Undervisning, paatrænger sig uvilkaarlig det Spørgsmaal, hvorfor man just valgte dem og ikke andre, hvorfor man tyede til mindre betydelige Mænd i Udlandet, naar Hjemmet netop dengang frembød danske Lærde, som sikkert med Redebonhed vilde have fulgt et saa udmærket Kald som det at veilede Arvingen til Thronen? Svaret herpaa maa søges i selve Tidens Retning, der herhjemme overhovedet var ilde-sindet mod en fri Udvikling af de aandelige Evner, og det maa efterspores i Virkningen af de Kræfter, som med materielt Velvære og tom Glimmer for Øie nu bleve de afgjørende. Christian den Sjettes Tidsrum danner et ulyksaligt Afsnit af den frie Forsknings Historie. Aandens Lys og Varme blev dengang kvalt i Pietistetriets isnende Mørke. Med Ængstelighed speidede Øiet i Mulmet efter »Generalkirkeinspectionscollegiet«, i hvis Indre den andægtige Bartholomæus Bluhme smedede Censurens Lænker, med hvilke Tanken blev bunden. Det var den Tid, da der blev lagt en Dæmper paa Holbergs Vid, og da Folket ikke gjennem den sceniske Konst maatte skue Vidnesbyrdet om sig selv. Men paa Universitetet og Skolerne syslede dog stille Mænd, der, paavirkede af det aandelige Røre, som gjærede i Vesteuropa, tilegnede sig grundig Lærdom, og som, trods deres forsigtige Fremtræden, fik et temmelig uhildet og mere omfattende Blik. Kong Christian forstod sikkert godt at skatte Dygtigheden hos Videnskabsmænd som Theologerne Markus Vøldike og Erik Pontoppidan, som Matematikeren Peder Horrebov og den berømte Hans Gram; og Ingen har utvivlsomt vidst at vurdere deres sjeldne Evner mere grant end den oplyste Rosenkrands. Om Holberg tales ikke her; thi

Geniet, der brød nye nationale Baner, gyste Kongen tilbage for. Men af hvilken Grund valgte man da ikke en eller flere af de nævnte Mænd til Frederiks Lærer? De vare netop paa dette Tidspunkt alle nærværende i Hovedstaden og havde sikkert Tid til at offere en Del af deres Kræfter paa en saa ædel Syssel. Fordi saavel Christian den Sjette som Ivar Rosenkrands bleve hæmmede i deres bedste Bestræbelser af den pietistiske Treklang: Sophia Magdalena, Bluhme og Georg Søhlenthal, der helst fremdroge fremmede Ubetydeligheder paa Danskhedens Bekostning, og fik dem ansat overalt, hvor en Ansættelse var ledig. Naar man kjender det Herredømme, som Dronningen udøvede over sin Ægteherre, vil man derfor neppe blive forbauset over at see Kronprindsen opvoxe blandt et langt overveiende Antal Tydkere, og man vil endvidere med Sophia Magdalena for Øie vide at frikjende Rosenkrands for Skyld, medens Kong Christians Svaghed bør fordømmes i stærke Udtryk.

De Mænd, som besørgede Frederiks Undervisning fra hans syvende til hans syttende Aar, vare fem i Tal. Men førend der gives en Skildring af dem, maa Litteraturens Fattigdom med Hensyn til deres nærmere Livsomstændigheder nødvendigvis fremhæves. Hvad der foreligger om deres Levnet indskrænker sig væsenlig til tørre, ei engang fyldestgørende Aarstal; og vil man kjende deres videnskabelige Værd, da er man alene henvist til deres Skrifter, hvis objective Charakter dog umuliggjør nogen sikker Dom om Forfatternes aandelige Indhold. Som en Følge heraf flyde Efterretningerne om Frederik selv kun yderst sparsomt. Man speider næsten forgjæves efter enkelte Charaktertræk

hos ham eller Yttringer af ham, om hvilke det sikkert kan vidnes, at de ere fremgaaede af hans eget Indre og tilhøre ganske hans egen Personlighed. Vi formaae altsaa ikke mellem Lærling og Lærer at see den Vexelvirkning, der naturlig har fundet Sted, og som afgiver den eneste visse Maalestok for Bedømmelsen af begges gjensidige Forhold og eiendommelige Anskuelser. Det er endvidere umuligt at følge Frederiks Udvikling i de enkelte Videnskabsgrene, at paavise den Methode, som hans Læremestre anvendte, ja, det historiske Materiale er paa dette Punkt endog saa tarveligt, at selv Efterretningerne om de bestemte Læregjenstande, han undervistes i, forstumme aldeles. Men Historiens Krav er helligt! Naar dens Stemme kalder, skal og bør den høres; netop naar de fyldige Kilder ophøre at rinde, maa Pennen ikke med Forsagthed henkastes, men saa skal just Blikket af yderste Evne skærpes og Tanken uophørlig gaae paa Jagt for trods Dunkelheden at vinde Klarhed.

Ved Siden af Frederik Lützens, der efter al Rimelighed har havt den vanskelige Opgave at indskærpe Frederik Religionens ophøiede Sandheder, hvortil han iøvrigt ifølge sin Aandsretning hverken havde Kraft eller Fordomsfrihed nok, stillede senere (1733) en anden Lærer, nemlig Christlieb Clausberg. Denne Mand var født (1689) af jødiske Forældre i den polske Stad Danzig, hvor han ernærede sig ved at meddele Undervisning i det hebraiske Sprog og Regning. Paavirket af de stærke religiøse Bevægelser i Tydskland, som netop indtraf i hans Ungdomstid, gik han i den hannoverske By Clausthal over til Christendommen og kom, uvist paa hvilken Maade, fra Hamborg her til Kjøbenhavn, hvor han blev ansat som Revisor ved den kongelige Particulairkasse.

Paa samme Tid blev han Kronprindsens Lærer. Ligesom man med Føie tør antage, at Clausberg for at vinde Sophia Magdalenas Naade blot behøvede at være tydsk og Pietismen hengiven, saaledes kan man vel ogsaa ved at betragte hans Forfattervirksomhed slutte sig til hans Undervisningsgjenstand. At han har skullet indvie Frederik i Regnekonsten, fremgaaer vel klart af hans litteraire Frembringelser, der baade før og siden indskrænke sig til Regnebøger, men at han desuden har hørt til de Aander, der særlig egne sig for Registerfaget, er en Tanke, som paa-trænger sig ved Beskuelsen af hine. Det forholde sig imidlertid hermed, som det vil: han var ikke berettiget til at beklæde en saa ansvarsfuld Lærerstilling som den, hvori man havde sat ham. Thi Clausberg var og blev tydsk. Regnelæreren hos den danske Kronprinds anvendte baade nu og fremtidig det af ham tilsidesatte Lands Tungemaal i sine Bøger.¹⁾ Da Frederik under Veiledning af Lützens og Clausberg havde naaet sit tolvte Aar, blev Isak Briand de Crevecoeur hans Lærer i Fransk (1735). Trods den herskende Tydskhed lagde man en overordenlig Vægt paa det franske Sprog, der under Christian den Femte havde vundet Indgang ved Hoffet, og som nu var meget udbredt blandt den rigere Borgerklasse. Briand var, hvad Navnet antyder, et Led af en fransk Familie, der, som en Følge af sin reformerte Troeskjendelse, havde maattet forlade Fædrelandet, da Hertugen af Condé-Bourbon udstedte de tyranniske Love mod Huguenotterne (1724). Efter et omslakkende Levnet i Kurland og Brandenburg

¹⁾ Jens Worm, I. 223.

kom Briand her til Kjøbenhavn, hvor han blev ansat ved Universitetet som Professor i Fransk. Forsaavidt man fra Fremtiden er berettiget til at slutte tilbage til Fortiden, tør det vel paastaaes, at hans Undervisning har baaret god Frugt; thi Frederik yttrede senere ei blot Interesse for Alt, hvad der var fransk, men han talte ogsaa Sproget med Lethed. Omgangen med Briand har sikkert ogsaa gavnet Kronprindsen i andre Retninger. Den Formodning ligger saaledes nær, at Læreren ved sit franske Væsen, hvis almindelige Særkjende er Livlighed og Lethed, kan have indvirket oplivende og vækkende paa Frederik. Det er vel ogsaa muligt, at den franske Huguenot, som vistnok i Lighed med sine Troesfæller eiede et friere Blik paa Livet, har formaaet at lade sine friske Anskuelse danne en heldig Modvægt mod den Indflydelse, som Lützens's sygelige Indbildninger kunde udøve paa Kronprindsens unge Sind. Vi tage derfor ikke i Betænkning at stemple Briands Undervisning som det levendegjørende Element i Frederiks Opdragelse, som den frugtbringende Aand i Modsætning til Clausbergs schematiske Tørhed. ¹⁾

Da Lützens paa Grund af Sygdom maatte fratræde sin Stilling (1738), saae man sig nødsaget til at indsatte en ny Lærer i hans Sted. Frederik var dengang femten Aar gammel. Kong Christian troede vel nu, at det rette Tidspunkt til at gjøre ham bekendt med de klassiske Hovedsprog og Historien var kommet. Sand-

¹⁾ Büsching, Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den dänischen Reichen und Ländern. Kopenhagen. 1753—57. II. 281. — Lengnick, Genealogier over adelige og borgerlige Familier. S.amtavlen over Familien Briand de Crevecoeur. — Jens Worm, I. 241.

synligvis efter Tilskyndelse af Rosenkrands, hvis Stjerne iøvrigt allerede dalede stærkt, valgte Kongen den »høviske, fine og betænksomme« Orientalist, Professor Johan Christian Kall, til Prindsens Veileder i disse Fag.¹⁾ Denne udmærkede Mand, der blev Stifter af en i videnskabelig Henseende anseet dansk Æt, var ligesom Lützens tydskfødt. Han tilbragte sine første Barndomsaar i den brandenburgske By Charlottenburg og kom derfra til Flensborg, hvor hans Fader, Pastor Abraham Kall, modtog en Ansættelse som Præst ved Mariakirken. Johan Christian besøgte her Latinskolen og aabenbarede tidlig sit Talent for Sprog, som han dyrkede med utrættelig Flid. Hans stærke Higen efter at forøge sin Kundskabsfylde drev ham, da Skolestadiet var tilbagelagt, til Universitetet i Jena, hvor han foruden den klassiske Philologi kastede sig over nyere Sprog og Theologi, men de semitiske Idiomer bleve dog hans Hovedfag. Kall stod netop i Begreb med at foretage en Reise til Høiskolerne i Holland og England, da Christian den Sjette tilbød ham Posten som Lærer for de kongelige Pager (1735). Den allerede dengang berømte Orientalist gik ind paa Tilbudet og virkede i denne Stilling, indtil Universitetet aabnede sine Høresale for ham.²⁾ Men den dygtige Lærer maatte for Frederiks Vedkommende snart tvungen opgive den Lærerpост, for hvilken han sikkert egnede sig godt. Kall, der hurtig levede sig ind i danske Forhold og ægtede

¹⁾ I det korte Tidsrum, som forløb mellem Lützens's Afgang og Kalls Tiltræden, maatte Hans Gram, ifølge Christian den Sjettes Befaling, undervise Kronprindsen. Jens Møller, Hans Grams Levnet i Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter. Kbhvn. 1810. 6 Aargang. 30.

²⁾ Jens Worm, II. 523.

en dansk Kvinde, vakte omsider Misnøie hos Sophia Magdalena, og hans Skæbne var da afgjort. Den svage Konge henvendte sig bag Rosenkrands's Ryg til Tydskeren Geheimeraad Schulin, for ved hans Hjælp at finde en ny Lærer, »thi Kall«, skriver Kongen, »har ikke den rette Duelighed.«¹⁾ Stavep var nu brudt over den miskjendte Mand, og den hannoverske Rets-historiker Christian Ludvig Scheidt overtog hans Gjer-ning hos Frederik. Scheidt, der fra sin Lærerstol i Göttingen var indkaldt for at beklæde Professoratet i Natur- og Folkeret ved Universitetet, maatte ret være en Mand efter Christian den Sjettes Hoved. Med et forvoxent, uanseligt Udvortes forbandt han en frygtsom Charakter, der med Velbehag fordybede sig i pietistiske Grublerier. Han var en af disse nøieregnende Lærde, der med Tilfredshedssmil om Læben sikkert kunde sysle hele Dage mellem støvede Foliaanter og glemme Livet i den store Verden over dem. Han, der kom fra det berømte Göttingen, følte sig naturligvis altfor stolt til at lære det Sprog, som blev talt i Danmark, nei, naar han i Auditoriet havde doceret Jura paa Latin, benyttede han ellers alene Tydsk. Selv da han i en historisk Afhandling beviste, at Danmark aldrig havde været et Len af Tydskland, nedskrev han sine lærde Sætninger udelukkende i det germaniske Tungemaal. Hvor meget Scheidts Grundighed og Flid end maa anerkjen-des, saa er det dog høist tvivlsomt, om han har kunnet aabne den unge Thronarvings Blik for Historiens gyldne Lærdomme og store Betydning. Denne Tvivl reiser sig, naar man betragter den tørre Charakter, som hans

¹⁾ Christian den Sjettes Brev i Mnemosyne. III. CLXIX.

Skrifter bære, og naar der sees hen til den Lærebog, han bestemte for Frederik. At han ved denne Leilighed aldeles oversaae Tilværelsen af Holbergs Forsøg i Verdenshistorien, er vel i det Hele taget let forklarligt, naar man mindes, hvem han var, men at han netop skulde gaae til Tydskland for der at finde en Forfatter til en historisk Ledetraad for en dansk Thronfølger — det vidner sandelig om Mangel paa Selvstændighed og sundt Begreb. Scheidt overdrog saaledes den navnkundige tydske Retshistoriker, Johan Jacob Moser, der i flere Henseender var hans Aandsfrænde, at skrive en »historisk-statistisk Fremstilling af det europæiske Statsystem« til Brug for Frederik. Den femtenaarige Yngling maatte altsaa fremtidig pine sin Hukommelse med at indprente den dette formodenlig blodløse tydske Værk. Men ligesaalidt som Scheidt vistnok har været istand til at indgyde sin Lærling Interesse for Danmarks historiske Minder, i ligesaa ringe Grad har han sikkert vidst at vinde dennes Kjærlighed. Da Frederik senere besteg Thronen, behandlede han nemlig sin tidligere Lærer med Kulde, og Scheidt vendte derfor med Bitterhed i Sindet tilbage til sit Udgangspunkt. ¹⁾ Saavidt om selve Frederiks Lærere!

Naar man kaster Blikket tilbage paa de Undervisningsfag, som Frederik oplærtes i, vil man naturligvis først og fremmest forbauses over, at Dansk mangler; men dernæst vil man ogsaa forgjæves lede efter Naturvidenskaberne. Men denne sidste Mangel kan alene betragtes som en simpel Følge af den elendige Tilstand, hvori Studiet af Naturen og Naturkræf-

¹⁾ Jens Worm. III. 679. — Werlauff i Nyt hist. Tidsskr. VI. 330—35.

ternes Love dengang befandt sig her i Danmark. Medens Naturvidenskaben forlængst var kaldt til Live i Vesteuropa, og der havde fremkaldt en stedse stigende Forskning, syntes Menneskenes Interesser her i Danmark snarere at ligge i Skyerne end at færdes paa Jorden. Stenos og Rømers Aand hvilede ikke dengang over Nationen, og det lykkelige Øieblik var endnu ikke kommet, da Broderlandet Sverig viste os Veien i naturvidenskabelig Retning. Men, selv om man seer bort fra denne Mangel ved Undervisningen, maa det dog alligevel staae fast, at Frederik, som alt af Naturen var blottet for virkelig videnskabelig Interesse, er bleven daarlig opdraget.¹⁾ Thi det kommer dog hos Læreren

¹⁾ J. K. Høst fortæller i sit Skrift, Mærkværdigheder i Kong Frederik den Femtes Levnet og Regjering Kbhvn. 1820. 47, at Prindsen »anvendte en besynderlig Flid paa at lære at kjende Fædrelandets Begivenheder og Forfatning.« »Endnu meget ung,« hedder det endvidere, »begyndte han at danne sig en udvalgt Bogsamling, hvilken han endog fik prydet med sjeldne gamle Haandskrifter. Han anlagde tillige Samlinger af danske Mønter, af berømte Mænds Billeder i Kobberstik, af navnkundige Kunstneres Malerier, af danske Stæders Prospekter, af Naturens og Kunstens Sjeldenheder. Tidlig bivaanede han og de Lærdes Festligheder paa Høiskolen.« — Jens Møller meddeler i »Hans Grams Levnet«, anf. St. p. 126 et lille Træk, som ligeledes stiller Frederik i et videnskabeligt Lys. »Denne elskværdige Prinds,« staaer der, »underholdt sig gjerne med Gram i Kongens Bibliothek om allehaande lærde Sager, især om hvad der angik Historien. En Dag havde Gram ledet ham saa dybt ind i en lærd Samtale, at Kronprindsen fik Leilighed til at overraske ham ved de Kundskaber, han lagde for Dagen. Gram erklærede denne Dag for den lykkeligste i sit hele Liv, og det fortælles, at da han just samme Dag var indbudt hos Grev Schack, kunde han Intet spise for Glæde.« — I disse Fortællinger er der ganske vist nogen Sandhed, men de indeholde dog for største Delen Overdrivelse og Smiger. At Frederik den Femte hverken var kundskabsrig eller havde stærke boglige Interesser, derfor afgiver hele hans Liv et afgjørende Bevis. Han nærede en vis uklar Kjærlighed til Videnskab og Kunst, som Regent opmuntrede han dem, men han har aldrig selv alvorlig

ikke alene an paa tør Fagkundskab; men hele hans Personlighed maa lægges som et væsentligt Moment ind i Opdragelsen. Saa længe den ædle Rosenkrands førte Tilsyn med Prindsen, var der dog altid blandt de mangfoldige Tydskere, som han ei mægtede at fjerne, et ægte dansk Element tilstede, der uomtvistelig har indgivet Frederik mangen prisværdig Tilskyndelse. Men da Rosenkrands's Haand blev bunden, hvor fandtes saa i hele Hofstaten den Mand, der med dansk Frimodighed turde fremhæve for Prindsen det Rette, naar denne overtraadte Moralens Bud? Hvor var Den, som indtrængende kunde vise ham, at han, for at blive en stor Konge, først maatte arbeide paa at blive en ædel Charakter, og at han dernæst maatte sætte sin Stolt-hed i at tilhøre med Hjerte og Tunge det Folk, over hvilket han engang skulde herske? Fremmede Personligheder som Clausberg, Briand og Scheidt have vistnok i den sidste Retning Intet kunnet udføre, men i langt ringere Grad maa dette dog have været Tilfælde med de ubetydelige, ofte uhæderlige tyske Hofmænd, som færdedes om Prindsen. Medens Sindet er ungt, bør det netop opildnes ved høihjertede Tanker; savnes en Mand, som kan gjøre dette, da taber det sin Spændkraft og Sjæleevnerne svækkes. Men stundom virker Himlen forunderligt i det Skjulte! Hvor ædel Paavirkning udenfra mangler, der træder den til, og den alene bringer de gode Spirer i Sjælen, som den har nedlagt, til at udfolde sig indenfra, skjønt ingen menneskelig Haand har moderlig hæget dem. Frederik

beskjæftiget sig med nogen af dem. Frederik var langt fra, hvad G. L. Baden kalder ham i »Frederik den Femtes Regjerings Aarvog« Kbhvn. 1832. 15 »en videnskabelig Herre.«

slægtede saaledes hverken sin mistænksomme, vilkaarlige Fader eller sin haarde, lunefulde Moder paa. Han var tvertimod en freidigtænkende, aabenhjertig og blød Charakter, der ikke kunde rumme hævnjerrige Tanker. Allerede som femaarigt Barn havde han afgivet et Vidnesbyrd om sit følelsesfulde, deltagende Sindelag, idet han med barnlig Smerte grædende beklagede den Nød, som Hovedstadens Brand foraarsagede.¹⁾ Saavel nu som senere satte han sin Glæde i at udbrede Tilfredshed blandt Trængende eller Lidende. Intet fremkaldte et mere fornøiet Smil paa hans Ansigt, end naar han kunde komme den Bedende i Forkjøbet.²⁾ Desuden synes Frederik — ligesom af en ubestemt Tilskyndelse — at have følt varmt for Danmark; skjønt han i sin tidligste Ungdom næsten udelukkende bevægede sig blandt Tydskere og kun hørte fremmede Toner, betragtede han dog Dansk som sit Modersmaal. Idet der nu skrives til en Undersøgelse af den Maade, hvorpaa han lærte at kjende Folket og tale dets Sprog, komme vi til at betragte hans Omgivelser samt til at stifte Bekjendtskab med den Indflydelse, som de udøvede paa ham.

¹⁾ J. K. Høst, Mærkværdigheder i Kong Frederik den Femtes Levnet og Regjering. Kbhvn. 1820. 43.

²⁾ »Frederik var imod de Fattige velgjørende; mange forladte Børn lod han paa sin Bekostring opdrage.« Foranførte Skrift 91.

II.

Da Frederik havde fyldt sit syttende Aar, blev han af Hofpræsten Bluhme confirmeret i Frederiksberg Kirke. ¹⁾ Denne Begivenhed hidførte flere Forandringer saavel i hans Levnet som blandt hans Omgivelser. Da man nu betragtede ham som udviklet i aandelig Henseende, gav hans Fader ham Sæde i Statsraadet, men den Formodning ligger rigtignok nær, at Frederik snarere sad her for Formens Skyld end for at tage selvstændig Del i Forhandlingerne. Paa samme Tid maa man have aabnet ham uhindret Adgang til Hofcirklen, hvor han da ifølge egen Drift har kunnet bevæge sig frit indenfor de af Etiquetten afstukne Grændser. Men netop nu, da hans Skoletid blev betragtet som afsluttet, havde han behøvet en alvorlig og begavet Mand, til hvem han kunde vende sig med fuld Tiltro, og af hvem han til Gjengjæld kunde erholde et ærligt, velment Raad. Mod sine kongelige Forældre var Frederik neppe istand til at vise Oprigtighed, thi det var ham forbudt at nævne saavel Fader- som Modernavnet. Men omtrent samtidig med at Frederik skulde begynde at betragte sig som Herre, fjernedes Ivar Rosenkrands fra ham. Ved en kongelig Haandskrivelse, affattet i kolde Udtryk, afsattes han fra sit Sæde i Statsraadet og sin Post som Kronprindsens Overhofmester. ²⁾ I hans Sted

¹⁾ Den 10 April 1740. Extraord. Relat. — »Da denne Act var forbi, tilbragte han dagligen to til tre Timer hos sin Fader i hans Cabinet og Aaret efter (1741) førte Kongen ham i Conseillet og Højeste Ret.« Biehl H. T. 3 R. IV. 195. — Frederiks Konfirmation foregik offentlig

²⁾ Mnemosyne. I. 407.

traadte en württembergsk Adelsmand, Baron Christoffer Ernst Beulwitz, der nylig var kommen til Danmark, og som følgelig hverken kjendte Landet eller Sproget. Denne Personalförändring behöwer ingen Charakteristik: den stempler sig selv. ¹⁾ Frederiks daglige Omgangskreds bestod nu omtrent udelukkende af Tydskere, der i Egenskab af Kammerjunkere enten for kort Tid siden vare indkaldte af Dronningen eller ogsaa tilhörte de Slægter, hvis Arner ikke havde staaet længe paa dansk Grund. Ved Kronprindsens lille Hof møde vi foruden Söhlenthal, Hertzberg og Beulwitz, Mænd som Friherrerne Ernst Sigismund Künsberg og Christian Adam Kleist, endvidere Conrad Frederik Bibow og Adam Gottlob Moltke. ²⁾ Det var i Almindelighed i Mecklenburg eller i de ubetydeligste tydske Smaa-stater, at deres Barndomshjem havde været. Paa Rygtet om vore tydske Dronningers Forkjærlighed for Alt, hvad der var af tydsk Oprindelse, ilede de lig vandrende Rid-dere hid, hvor de ogsaa fik rigelig Belønning for Reisesens Besværligheder. Men det maa dog indrømmes, at enkelte af dem efterhaanden vænnede sig til at be-tragte Danmark som deres rette Fædreland og ægtede danske Kvinder. Vendte Frederik sig nu fra sin egen Kreds til Hoffolkene, der fyldte Salene i de mange pragtfulde Slotte, som dengang reiste sig paa Moderens Bud, traadte han ogsaa her ind blandt en summende Mængde af tydske Herrer og Damer, der — fortrængende den gamle danske Adel — i Forening med

¹⁾ Mnemosyne. III. CLV. Gauhe, des heil. röm. Reichs genealogisch-historisches Adelslexicon. Lpz. 1740.

²⁾ Om Künsberg, Kleist og Bibow jfr. Statshaandbogen 1734 og 1735. Om disse Mænds Familier: Hellbach: Adels-Lexicon. Ilmenau 1826.

Sophia Magdalena haanede det Land, hvis Marv de ud-sugede. Det var Personer, som ved deres paatrængende Anmodninger om store Pengelaan ofte tvang Christian den Sjette til at udraabe: »Det lader til, at alle Folk gjerne ville laane Penge af os, men Ingen tænker paa at betale dem tilbage.«¹⁾ I et saadant Selskab skulde Kronprindsen sandelig ikke blive besjælet af kjærlige Følelser for Fædrelandet, hvis han ikke havde næret lignende i Forveien. Men afskyeligere og endnu mere fordærvelig var den Aand og Tone, som herskede blandt Hærens Officierer, med hvilke Frederik ifølge sin Stilling maatte omgaaes meget, og til hvilke kongelige Personer efter hin Tids militaire Anskuelser skulde staae i et nærmere Forhold end til de øvrige Borgere. Saavel Hæren overhovedet som særlig den kongelige Garde tilfods og tilhest var dengang Planteskoler for tyske Prindsler, Grever og Friherrer. Disse Gamachehelte, der spillede snilde Generaler hjemme paa Paradepladserne, vare gjerne iøinefaldende Ubetydeligheder paa en Valplads. Men ved Siden af deres høitlønnede Uduelighed afgave de desuden afskrækkende Beviser paa den Raahed i Tænkemaade, som i det attende Aarhundrede særlig karakteriserede Officiererne ved de smaa tyske Hoffer. Et Par Exempler bør anføres. Sophia Magdalenas Broder, den svælgende Markgreve Frederik Ernst, der beklædte en Statholders Værdighed i Hertugdømmerne, var saaledes en elendig, opblæst Personlighed. Under nogle Uroligheder blandt Bønderne i Ditmarsken, der vægrede sig ved at indtræde i et Par nyoprettede Landregimenter, vilde han holde Stand-

¹⁾ Mnemosyne. III. 23.

ret og øieblikkelig lade Karlene hænge; men paa Kongens udtrykkelige Bud maatte han opgive sin Beslutning. Da en Landsbypræst engang i Kirkebønnen havde benævnt Markgreven som »Excellence« i Stedet for »Durchlaughtigkeit«, fordrede denne ham strengt straffet. Denne Mand indtog tillige som Generalfeltmarechal den høieste Stilling i den danske Hær.¹⁾ Hans Broder, Markgrev Frederik Christian, en forfløien, udsvævende Herre, der tærede 60,000 Daler aarlig af Statens Midler, var dansk Generalmajor, men flakkede gjerne om i Tydskland uden at varetage sin Stilling.²⁾ Hestgarden blev commanderet af den drikkældige Hertug Carl Christian Erdmann af Würtemberg-Oels, der senere, smykket med Elephantordenen, gik i preussisk Tjeneste.³⁾ Under ham tjente en Greve af Stolberg, en ung Vellystning, som Ritmester.⁴⁾ Jevnsides disse ridderlige Herrer, med hvilke Frederik flere Gange havde Leilighed til at bryde Landser paa Christiansborgs Ridebane, stode dernæst de tydske Officierer ved det Regiment, som bar Kronprindsens eget Navn. Det var blandt dem og under deres Veiledning, at Frederik blev indøvet i Commando og Paradepladsens militaire Konster. Hos Fremmede som Oberst Wolfgang Ernst

¹⁾ Frederik Ernst (f. 1703) var gift med Christiane Sophia af Bevern, fra hvem han lod sig skille. Jfr. Hübner.

²⁾ Frederik Christian (f. 1708) opholdt sig som oftest i Wandsbeck; han lod sig ligesom Broderen skille fra sin Kone. Brødrene optoges 1725 i dansk Tjeneste, Frederik Ernst som Oberstlieutenant, Frederik Christian som Kaptain ved Livgarden. Jvnfr. Riegels, hist. Skr. III. 58.

³⁾ Biehl. 3 R. IV. 181 og Anm.

⁴⁾ Utvivlsomt den Grev Heinrich Ernst af Stolberg-Wernigerode, som nævnes i: Histor.-genealog. Nachrichten von den allerneuesten Begebenheiten, welche sich an den europ. Höfen zugetragen. XV, 289, XX, 767 — Biehl 3 R. IV. 235.

Paurneindt (von Eiss zu Sølheim?) og den senere hidkomne Prinds Georg af Brunsvig-Bevern, der vistnok havde bedre Begreb om alt Andet end om Danmarks Forsvarsvæsen, maatte Kronprindsen vel altsaa særlig søge sin militaire Kundskab.¹⁾ Det kan derfor heller ikke forundre Nogen, at Hærvæsenet aldrig senere interesserede ham synderligt.²⁾ Men mærkeligt måa det synes, at Kong Christian, der med saa fortrinlig Iver, under Danneskjold-Samsøes udmærkede Veiledning, sørgede for Flaaden, aldeles ikke har gjort Noget for at vække Sands hos sin Søn for Søforsvaret. Der foreligger ingen Antydning om, at man har ført Frederik omkring paa Værfterne, hvor der dengang rørte sig et travlt Liv. Man har ikke bestræbt sig for at vække Beundring hos ham for Danmarks store Søkrigere, man har ikke lært ham at elske Søen. Men Ulykken var vel, at Søofficiererne gennemgaaende vare danske Mænd, som Prindsens Hofcavallerer ikke godt kunde taale. Tydskerne havde desuden Modbydelighed

¹⁾ Biehl 3 R. IV. 181 og Anm — Statshaandbogen 1740.

²⁾ Riegels fortæller i sit Forsøg til Sjette Christians Historie, at da Prindsen ikkun havde lagt ti Aar tilbage, stillede han sig ved Mønstringen d. 16 April 1732 i Spidsen for sit Regiment og anførte det selv som Oberst med en besynderlig Færdighed til det kongelige Huses store Fornøielse og alle Tilskuernes høieste Forundring. Og J. K. Høst tilføier i »Mærkværdigheder o. s. v.», at »Frederik til Morskab oprettede et Grenadeerkompagni af de fornemste Adelsborn i Riget og fandt Fornøielse ved samme at stige fra Simpel opad, indtil han blev Kompagniets Kaptain.» Disse Beretninger vidne sikkert om, at Kronprindsen i sin tidlige Ungdom har havt en barnlig Lyst til at lege Soldat, men i den modnere Alder følte han ingen Interesse for Hærvæsenet. — Ved en Tournering til Forherligelse af Søsteren Louises Konfirmation skal Frederik have aflagt Prøver paa sin Færdighed i Legemsovelser. Kong Christian anførte ved denne Leilighed, mærkværdig nok, selv en Kvadrille.

for Vandet; thi de forstode — som Barfod vittigt bemærker — ikke at svømme.¹⁾

Naar Efterverdenen har vidst at fortælle om visse Laster og slette Tilbøieligheder hos Frederik, har den ikke taget tilbørligt Hensyn til de Forhold, hvorunder han levede, og til de Personligheder, som førte ham ind paa en skæbnesvanger Bane. Ligesaa lidt som nu det Følgende skal være et Forsøg paa at skrive et Forsvar for hans Skrøbeligheder, der tvertimod ubetinget maa fordømmes, ligesaa meget skal det dog, ved at betragte Sæderne i Almindelighed og ved at søge Bedømmelsens Maalestok blandt Omgivelserne, stræbe efter at stille Frederik i et Lys, som nødvendig maa kaste et formildende Skær over ham; thi han bærer ikke udelukkende al Skyld. Man tænke sig en freidig, livsglad Yngling ved Christian den Sjettes Hof. Hvor frastødende maatte ikke den Aand, som herskede der, virke paa ham! Paa det prægtige Christiansborg, der ved Jernlænker var ligesom afskaaren fra Forbindelse med Hovedstaden, og ved hvis Porte holdt Husarer med dragne Klinger, sad den flittige, lyssky Konge, der sjældent viste sig for Folket mere end to Gange om Aaret. Over Kjøbenhavn og hele Landet hvilede en tung, trykkende Stemning. Theatrene vare lukkede, alle offentlige Forlystelser forbudte, kun Orgeltoner, blandede med Stemmer af pietistiske Præster, satte Luftbølgerne i Bevægelse. Med Punktlighed førtes

¹⁾ J. K. Høst, Mærkværdigheder 45: «Med Søkrigsvæsenet derimod saaes ikke den unge Prinds at være bleven gjort fortrolig. Kun anføres, at han i yngre Aar ofte med Fornøielse bivaanede de til Flaadens Formerelse foretagne høitidelige Forretninger, saasom da Dokken aabnedes, og naar Krigsskibe løb af Stabelen.»

Bøger over dem, som ikke skriftede eller hørte Høimesse det lovbefalede Antal Gange. Vee den Gjenstridige, der ikke bøiede sig for den stormægtige Monarchs Befaling! Gabestok eller Bøder ventede ham. Naar Gadernes Stilhed saa engang imellem afbrødes af et kongeligt Optog, skimtede man med Besvær gjennem en Quarré af Husarer og Gardister Majestæternes hellige Personer i lukkede Vogne. Alle bukkede sig underdanigst mod Jorden og forbleve i Stillingen, indtil den næsten uoverskuelige Hale af Hoffolk var gleden forbi. Hvor Kongen var, der fulgte Bluhme for øieblikkelig at være ved Haanden med sin megen Salvelse. Hoffet bar overalt, enten det opholdt sig i den sædvanlige Residens eller paa Lystslottene i Omegnen, det samme protestantisk-mystiske Præg. Med afmaalte Skridt, med Etikettestivhed lige til Fingerspidserne, iførte Alongeparykker, snevre Klæder eller stive Skjorter, bevægede Hofpersonalet sig omkring i Salene, der vare udstyrede med overdaadig, smagløs Glimmer.¹⁾ Den

¹⁾ Det Hoffiv, som Sophia Magdalenas Brodersøn, Friederich, der var regerende Fyrste i Baireuth (1735—58), førte, kan maaskee middelbart bidrage til at kaste et svagt Lys over vore egne Tilstande under Christian den Sjette. Man mindes, at Baireuth havde omtrent samme Størrelse som Lolland-Falsters Stift. »Friederichs Hofstat«, hedder det i et lille Skrift fra forrige Aarhundrede, »bestand, ausser einem Obermarschall, Hofmarschall, Oberhofmeister, Oberschenken und Schlosshauptmann, aus einer grossen Anzahl Kammerherrn, Kammer- und Hofjunkern, französischen und deutschen Mundköchen, geheimen Kämmeriern, Kammerdienern, Bedienten, Heyducken und Läufern. Der reitende und fahrende Stall war an Bedienten und Pferden sehr zahlreich und an Ekipaschen prächtig. An Parforcejägern und dazu gehörigen Hunden und Pferden war mehr als Ueberfluss. Eine mit den besten italiänischen Sängern und Sängerinnen und den ausgesuchtesten deutschen Tonkünstlern besetzte Kapelle verschaffte die angenehmsten Singspiele und Kammermusiken und zeugte von dem vortrefflichen

legemlige Skjønhed var banlyst fra disse hellige Steder, derfor fremtraadte Sophia Magdalena stedse i en Kreds af gamle og stygge Hofdamer. Men hermed forbandt hun rigtignok en Bagtanke, som tvinger os til at berøre en hidtil uopklaret Side af Kongens private Liv. Christian den Sjette skal, trods sin strenge udvortes Religion, ikke have været ufølsom for den urene Sandseligheds Tillokkelser. Den Synd, han offenkjærlig med Harme fordømte, har han, efter Samtidens Dom, selv gjort sig skyldig i. Der fortælles saaledes, at Kongen stod i et usædeligt Forhold til sin Hustrus Søster, den unge, smukke Sophia Caroline, Enkehertuginde af Ostfriesland; men uagtet der for Rygtets Sandhed er Sandsynlighed, tør Historien dog ikke bygge paa denne. Vist er det imidlertid, at Dronningen har næret Mistanke mod sin Ægteherre; thi ellers vilde hun ikke med ængstelig Omhu have søgt at fjerne enhver Kvinde, som Naturen havde paatrykt et yndefuldt Stempel, fra Kongens Side. Dog, selv om denne Forening af tilsyneladende Andægtighed og tilsløret Ægteskabsbrud aldrig vil stadfæste sig for Christians Vedkommende, saa staaer det dog fast, at baade Hoffet og Folket skænkede Beskyldningen Tiltro. Men netop denne Kjendsgjerning er her af Vigtighed; thi den maa nødvendig have havt Indflydelse paa Frederiks Charakter. Naar han, som af Naturen besad saa ringe Dømme-

Geschmack des Markgrafen und der Markgräfinn Die französische Komödie war mit den besten französischen Schauspielern und Tänzern von allen europäischen Nationen besetzt, welche nebst den französischen Mundköchen ministermässig og dergestalt gut bezahlt wurden, dass sie sich von ihrem Ueberflusse Landgüter und Leibrenten in Frankreich ankaufen konnten osv. Nachrichten von der polit. und ökonom. Verfassung des Fürstenthums Baireuth. Gotha 1780.

kraft, senere ubestridt udøvede den Handling, som man uden sikker Hjemmel har tillagt Faderen, da er det vel rimeligt, at han i sit stille Sind har beroliget sin Samvittighed ved at tænke tilbage paa hint gaadefulde Forhold. Naar Mennesket fristes til at synde mod Moralens Bud, er det overordenlig tilbøieligt til at søge efter Paralleler med sig selv, og skjønt det ofte kun griber et Skin, klamrer det sig dog fast ved dette og omformer det i Sjælens Inderste til en Virkelighed, hvorpaa det med eiendommelig Ro peger hen. Hos en aandssvag Søn virker i slige Øieblikke intet mere afgjørende end det Forbillede, han troer at finde i Faderen, og han fæster da ubetinget Tillid til det omflyvende Rygte.

Fra denne trykkende, kvalme Hofluft, hvor Hjertet ikke formaaede at banke frit og hvor Sjælen ikke freidig kunde udvikle sig, vendte Frederik sig til enkelte, letsindige Venner og kastede sig i Forening med dem ind i de daglige Bevægelser, der dengang rørte sig i Kjøbenhavn. Men her, hvor han under Forklædninger dristig kunde afkaste Etikettens Baand, stødte han paa et eiendommeligt Liv, der væsenlig var en Følge af Regeringens Forholdsregler og den Aand, som besjælede de Styrende. Paa denne farlige Bane, som Frederik saaledes betraadte, var han desværre meget uheldig i Valget af sine Ledsagere. Thi i Stedet for at disse, der i Henseende til Aar ikke vare saa lidt ældre end Prindsen, burde have gjort sig al Umage for at holde ham indenfor Sædelighedens Grændser, virkede de netop i modsat Retning. Der er endog Grund til at antage, at de falske Venner planmæssig have søgt at ødelægge Frederik, for fremtidig at kunne

drage en lav personlig Fordel af hans aandelige Svækelse. I Kjøbenhavn, hvor den fra Absolutismen stammende Tilbøielighed til at more sig dengang var spændt paa Pinebænk, førte Borgerne en mærkelig Tilværelse. Da man ikke kunde gaae i Theatret og paa Maskerader, besøgte man Ølhusene og Vinkjælderne. Her strømmede Borgerne sammen og debatterede under Nydelsen af den berusende Saft Dagens brændende Spørgsmaal i Udlandet; thi om indenlandske politiske Forhold vogtede de sig nok for at tale. I modsat Fald kunde de i Lighed med den Borger, som kritiserede Opførelsen af Christiansborg, være udsatte for Forvisning eller stræng Straf. Naar Hjernen var bleven opthedet, begyndte Selskabet at underkaste Næstens Livsomstændigheder en nærmere Betragtning. Nu sleb Avind sit Spyd og gav plumpe Stik tilhøire og tilvenstre. Værtshusene vare dengang Bagtalelsens Arner, hvor man gjorde det private Familieliv til Gjenstand for næsvis Samtale, fordi man ganske var udelukket fra at drøfte Statens og Landets Interesser. Men disse hyppige Sammenkomster ved Kruset avlede en forfærdelig Drikfældighed, der strakte sig gennem alle Samfundets Klasser ligefra de laveste til de høieste. Navnlig indtog de tyske Herrer en fortrinlig Rang blandt Sønnenne af Bakkhos, men de havde i den Retning Intet lært her. Ved Siden af Hangen til Drik spirede en anden Last frodig, nemlig raa Sandselighed. Da Regeringen ved smaalig Nøiagtighed, som berøvede Mennesket dets frie Villie, havde gjort sig til Sædelighedens tvingende Bevogtere, drev den, hvad Historien frembyder talrige Beviser paa, en stor Del af Befolkningen bort fra den rette Vei. Uterligheden vegeterede

i alle Kroge, og under Pietismens Slør laa den kvindelige Dyd tilfals for Penge. Det er ganske vist et mørkt Billede, men saaledes som den her er skildret, var dengang Sædelighedens og den borgerlige Levemaades Tilstand; dog maa man mindes, at der sjældent findes Regler uden talrige Undtagelser.

Naar nu Natten bredte sine Skygger, saa man den unge Kronprinds træde ind i saadanne Værtshuse. Hans Følge bestod da gjerne af to Mænd, nemlig Greven af Stolberg og Kammerjunker Henrik Vilhelm Tillisch. Den førstnævnte er allerede ovenfor bleven berørt, om den Anden er intet nærmere bekjendt. Men denne Kjendsgjerning her er iøvrigt ganske tilstrækkelig, naar han skal karakteriseres. Medens man vel ikke for den vellystige tyske Greves Vedkommende vil gjøre Fordring paa Omhu for den danske Thronarving, maa det derimod stemme Sindet bittert, at see en fuldtudviklet dansk Mand som Tillisch at anføre et ungt Menneske paa Lastens Vei. Ja, han har gjort mere end det, han har bragt sin Søster i en utugtig Forbindelse med Frederik, og derved udført en Handling, som bringer enhver levende Dom til at forstene. Som en Janus staaer Tillisch mellem den historiske Fortid og Eftertid. I hans ene Øre raaber Frederik Gyldenløves Stemme fra Christian den Femtes Dage, i det andet pusler Grev Holks Røst fra Christian den Syvendes Ungdomsaar. Det er et historisk Trekløver, sammenbunden af parallele Personligheder.¹⁾ I Selskab med saadanne Venner blandede Frederik sig i den

¹⁾ Biehl H. T. 3 R. IV. 236 ff.: Lengnicks Geneal. Stamt. Tillisch; Statshaandbogen 1741.

døsiges Vrimmel, som fyldte de smaa Stuer. Her lyttede han til Samtalerne, her dannede han sig maaskee et endnu uklart Begreb om de sørgelige Følger af Faderens Tvangsregimente, og her lagdes desværre Spiren til den Drikfældighed, der allerede i hans unge Alder tog stærk Overhaand. Omtaaget af Vinen, søgte han derpaa under trofast Beskyttelse af Ledsagerne hen til letfærdige Kvinder, blandt hvilke en Del af Natten hengik i Tummel, indtil Morgenens fandt ham legemlig og aandelig svækket. Hvor hæsle disse Optrin end ere, saa forekommer det mig dog, at de i en bestemt Retning maa have gavnet Kronprindsen. Det var nemlig ved dem, at Frederik kom i umiddelbar Forbindelse med det egenlige Folk; det var paa den Maade, at han lærte at tale det danske Sprog som en Indfødt, og det var endelig under denne natlige Omflakken, at Mængdens Misfornøielse med Dronningens Tilhæng ret gik op for ham. Men har Frederik end hentet en enkelt Perle paa denne mørke Vei, saa lad os blot mindes, at det var aldeles ikke hans Venners Hensigt.

Kong Christian den Sjette har ikke kunnet være uvidende om sin Søns farlige Tilbøieligheder. Det var derfor naturligt, at han ved et tidligt Ægteskab søgte at bringe Hvile ind i Frederiks forvildede Liv. Skjønt Underhandlingerne om Ægtepagten begyndte paa et Tidspunkt, da den østerrigske Arvefølgekrig beslaglagde alle Cabinetters Tanker, og da Forholdet til Sverig, som en Følge af Gottorperen Adolph Frederiks Thronfølgervalg, var meget spændt, synes der dog ikke at være nogensomhelst Grund til den Antagelse, at politiske Hensyn her skulde have gjort sig gjældende. Kong Christian lod med et sundt Blik sin Søn have frie Hænder i Henseende til Valget af en Hustru. Men

ganske anderledes forholdt Sophia Magdalena sig overfor dette Spørgsmaal. Hun, som ikke agtede Villiens Frihed og Hjertets Stemme, vilde ogsaa i dette Tilfælde virke til Fordel for sine Veninder i Tydskland. Dronningen udtalte nemlig det Ønske, at Frederik skulde ægte Therese Natalia af Brunsvig, men Kronprindsen imødekom ikke sin Moder. Han negtede bestemt at række Haanden til den Kvinde, hvis ældre Søster, Juliane Marie, han otte Aar senere skulde hjemføre som sin Brud. Tilskyndet af sin Fader, der stundom følte sig trykket af Tydskernes Aag, valgte Frederik den engelske Prindsesse Louise; men det var dog her den kongelige Ynglings egen Tilbøielighed, som alene blev det bestemmende Moment. Da Kronprindsen havde taget sin Beslutning, og efter at der var indledet Underhandlinger med det engelske Hof, tilkjendegav Dronningen ham sin Vrede, men hos det danske Folk mødte han en ganske anden Stemning. Dette betragtede Frederiks Valg som en patriotisk Handling, som et Vidnesbyrd om hans danske Sind og yttrede derfor sin inderlige Glæde. De Bifaldsraab, som i denne Tid mødte Kronprindsen, naar han tilhest viste sig i Kjøbenhavn, vare tillige fra Folkets Side en spagfærdig, men derfor ikke umærkelig, Indsigelse mod Tydskeriet i Kongesalen og andetsteds. Det danske Sendebud i London, Baron Henrik Frederik Söhlenthal, tilendebragte imidlertid lykkeligt det ham overdragne Hverv. I Worms, hvor Georg II. dengang opholdt sig, afsluttede Lord Carteret og Baron Söhlenthal paa Hofernes Vegne Ægteskabspagten.¹⁾ Da Prindsessens og

¹⁾ Neue europäische Fama welche den gegenwärtigen Zustand der vornehmsten Höfe entdeckt. 102 Theil 521.

hendes Faders Samtykke var givet, blev den endelige Vielse fastsat til Aarets sidste Maaned (Decbr. 1743). Englænderne delte ved denne Leilighed det danske Folks Glæde. Idet de ogsaa her afgave et Vidnesbyrd om deres religiøse Grundstemning, opfattede de Forbindelsen mellem det unge Par som et Skridt til »Protestantismens Befæstelse«. ¹⁾ Den 16de October, netop samme Dag som Frederik forlod Kjøbenhavn, seilede Louise paa Yachten »Fubbes« fra Greenwich til Hellevoetsluis i Holland. Under Ledsagelse af Hertuginde af Albemarle og Søhlenthal reiste hun derfra til Staden Hannover. Her modtoges hun høitideligt af sin lykkelige Fader, som nylig havde vundet en Seirspalme ved Dettingen, og af sin navnkundige Broder, Hertugen af Cumberland. I det derværende kurfyrstelige Slotschapel foregik den pragtfulde foreløbige Vielse, ved hvilken Cumberland repræsenterede Brudgommen. Efter at et glimrende Maskebal paa Slottet Herrnhusen til Ære for Prindsessen var fejret, forlod Louise Hannover og seilede over Elben til Altona, hvor hun under store Æresbevisninger førtes til Præsidentens, Hr. Schomburgs Hotel. Herhen ilede nu Frederik, der allerede et Par Dage havde ventet paa Ankomsten, for at slutte sin nittenaarige, smukke Hustru i sine Arme. Den dybe Glæde, han følte over hende, maatte sikkert blive stærkere, da han overalt paa Tilbagereisen, navnlig i Flensborg, saae Folket hædre hende paa enhver tænkelig Maade. Den danske Hovedstad havde naturligvis iført sig sin Høitidsdragt, og Hoffet havde selvfølgelig

¹⁾ Histor.-geneal. Nachrichten o. s. v. LVII. 838—44. D. neue europ. Fama 102 Theil og 103 Th. — Kjøbenhavns maanedlige Posttrytter, som medbringer nye Tidender (for Nov. og Dec. 1743). — Extraord. Relat.

udfoldet al sin kolde Glimmer, da Louise paa den ellefte Dag i December holdt sit Indtog. Efter at Ægtepagten var definitivt afsluttet paa Christiansborg, førte Frederik sin Brud til Charlottenborg, hvor de fremtidig skulde opslaae deres Bolig ¹⁾).

Skjønt Frederik i Louise havde fundet en Kvinde, der foruden ydre Skjønhed eiede en ædel Charakter, og som med Varme sluttede sig til det danske Folk, hvis Datter hun var bleven ²⁾), forandrede han alligevel ikke sin sørgelige Levemaade. Den Begivenhed, der for Mennesket gjerne staaer som det betydningsfuldeste Vendepunkt i Livet, synes aldeles ikke at have medført nogensomhelst Forandring i hans Vandel. Naar man betragter Frederiks Levnet under Ægteskabet med Louise, der med sand Kjærlighed sluttede sig til ham, men aldrig paa Grund af sit blide, kvindelige Sind vandt noget Herredømme over ham, maa man forbauses over hans Letsindighed og Mangel paa Fasthed i Charakteren. Han har rigtignok engang senere, da Synet af Charlottenborgs Værelser fremkaldte kjære Erindringer i hans Sjæl, udtalt de Ord, at her havde han henlevet de lykkeligste Dage i Livet, men Eftertiden kan vidne, at han dengang Intet gjorde for at bevare sin Lykke ren og uplettet: han lod sine mørke Tilbøieligheder vedblive at herske. Der var overhovedet i hans Ungdomsliv ingen stor, alvorlig Tanke, som fyldte hans Sjæl. Hans Tilværelse, der iøvrigt henrandt temmelig lydløst, bestod enten i Tilfredsstillelse

¹⁾ Jvnfr. Biehl, H. T. 3 R. IV. 195 ff.

²⁾ Blandt hendes Hofdamer var det overveiende Tal dansk; man finder her blandt andre Navnene: Juul, Schak og Holk. Jvnfr. Statshaandbogen for 1743 og efterfølgende Aar.

af den barnlige Lyst, at arbeide ved en Dreierbænk, eller hengled under natlig Tummel og Jagtens Glæder. I Efterhøsten og de kolde Vinterdage foer han omkring i Skovene ved Jægerspris, ledsaget af den drikfældige württembergske Hertug, der hærdede Frederik i sin egen Last. Naar han opholdt sig i Kjøbenhavn, vare Gaderne som sædvanlig Vidne til den kongelige Ynglings letfærdige Streiftog i Forening med Tillisch og Stolberg. Selv da Louise havde bragt ham den første Søn, og da Hovedstadens Indbyggere ved en glimrende Illumination havde løftet saavel hans som deres egen Glæde, fortsatte Frederik uforandret sit tøilesløse Levnet. Men denne Vandring langs Fordærvsens Afgrund blev dog engang standset, om end kun midlertidig. Den Mand, som i dette Tilfælde besluttede at handle, var Frederiks Ungdomsven, den senere almægtige Greve, Adam Gottlob Moltke, hvis Liv i det Foregaaende ikke er bleven berørt, men som siden skal komme til at sysselsætte os mere. Omhyggelig for Frederiks legemlige Vel og gennemtrængt af et vist Venskab for ham, fremstillede Moltke Sagen i dens rette Lys for Christian den Sjette. Man kjender ikke Faderens Følelser i dette Øieblik, men Virkningen af Kongens Beslutning foreligger aabenlyst. Det daarlige Selskab blev øieblikkelig fjernet fra Kronprindsens Nærhed. Den kongelige Søn modtog skriftlig en streng faderlig Irettesættelse; men Eftertiden skal godtgjøre, at den faldt sporløs til Jorden. Saadan var Frederiks Liv, førend Danmarks Kongekrone lagdes om hans Hoved.

III.

Da Frederik forlod Skyggelivet paa Charlottenborg for at bestige Danmarks Throne, var det som om der foregik en væsenlig Forandring med ham. Neppe var Sceptret lagt i hans Haand, førend Omgivelserne med Forbauselse iagttog, hvorledes den ellers svage og bøielige Yngling nu fremtraadte med en værdig, fast Holdning; men Forbauselsen steg til Forundring, da de fra Frederiks Læber hørte dristige, tilsyneladende veloverveiede Ytringer, som ganske strede mod den Karakter, han hidtil havde lagt for Dagen. Statsmændene af Christian den Sjettes Skole kunde dengang have sammenlignet Frederik med hin spage Uffe, Vermunds Søn, der fik Mælet i det afgjørende Øieblik! Skjønt en enevældig Herskers første Ord og Handlinger gjerne optegnes med ængstelig Omhu, har noget Saadant dog ikke fundet Sted for denne Konges Vedkommende, men naar de Træk, som ere spredte i forskjellige Skrifter, uden altfor strengt Hensyn til Tidsfølge samles til en Helhed, vil det Anførte heri finde sin Stadfæstelse. Paa Hirschholm, hvorhen Frederik var ilet for at tillukke sin døende Faders Øie, optraadte han saaledes øieblikkelig med Herskerbevidsthed overfor sin haarde Moder Sophia Magdalena. Da han tilfældigt kom til Kundskab om, at hun hemmeligt vilde tilvende sig en Del af Slottets Klenodier, rettede han et bestemt Forbud mod, at nogensomhelst Gjenstand maatte føres bort fra sit Sted. Forgjæves paakaldte den Kvinde, som saa ofte havde haanet og krænket ham, hans sønlige Følelser: den unge Konge stod ubønhørlig fast paa sin Befaling. Hans eneste Svar paa Enkedron-

ningens virkningsløse Forestillinger var dette, at herefter skulde Omhu for Folkets Velfærd og dets Rettigheder i hans Tanker gaa langt frem for den sønlige Ærbødighed! — Nu berørte vistnok Moderens Forseelse ikke umiddelbart Folkets Vel, men Frederik den Femtes Udtalelse ved denne Leilighed havde sikkert en dybere Hensigt, som maatte give den almindelig Interesse. Han vilde nemlig derved ydmyge den, for hvem Alle hidtil tvungent havde maattet bøie sig, han vilde i en Antydning tilkjendegive, at herefter skulde i Modsætning til Fortiden høiere og ædlere Regjeringshensyn gjøre sig gjældende, og endelig vilde han her snildt gribe Øieblikket til at vise sig som Konge, hvad der atter hos Mængden kunde fremkalde Troen paa hans Herskerkald ¹⁾. — Større Opmærksomhed fortjener imidlertid

¹⁾ Charlotte Biehl fortæller i sine Breve (H. T. 3. R. IV. 199 ff.) Følgende: »Kongen saa sig (efter sin Ankomst til Hirschholm) omkring og blev en stærk bepakket Rustvogn vaer, som han spurgte om, hvor den skulde hen? Og da han fik til Svar: til Margreven, forbød han den at kjøre bort, indtil der kom nærmere Ordre. Derpaa gik han til sin Moder, og da han havde condoleret og paa beste Maade søgt at trøste hende, bad han om Nøglerne til de Kuffter og Skrin, der holdt i Gaarden og skulde bort, siden han ikke kunde lade dem forsendes, førend han havde seet hvad der var i dem. Hun svarede: at da det var Ting, som hendes Herr Broder havde ladet staae der, saa havde han Nøglerne med sig. Han fornyede sin Bøn, med den Forsikkring, at dersom Pligt og Samvittighed paa nogen Maade kunde tillade det, saa vilde han ikke holde det ringeste deraf tilbage. Men da hun blev ved, at hun ingen Nøgler havde, rejste han sig med de Ord: Saa nødes jeg til at bruge den Nøgle, Gud har i Dag betroet i mine Hænder. Og da han derpaa vilde gaae, kom Nøglerne frem med den Bebrejdelse: Frits Frits Du har stedse været en trodsig Søn, men nu mærker jeg, at Du vil blive mig en haard Søn! Det er sandt, svarede han, at jeg er Deres Søn, men nu er jeg tillige Fader for mange Tusende og Intet uden Kjerlighed for disses Beste, Omhu for Deres Vel og Beskjæmmelsen, jeg skylder dem mod Forurettelser, skal være mægtigere end min sønlige Ærbødighed. — Rustvognen blev

et Par andre Ytringer af den unge Regent. Da Embedsmændene i Kollegierne gennem en Deputation

afpakket, alting blev aabnet, men intet sendt bort. Man regnede Værdien deraf henimod tre Tønder Guld, det kostbareste der var paa Slottet og kunde bortskikkes var derpaa; et heelt Guld Thee og Caffé Service, Dronningens beste og næsten uskatteerlige Perler og en stor Mængde andre Pretioser.*

I et Bidrag til Dronning Sophia Magdalenas Historie, som findes trykt i Historisk Tidsskrift 5te Bind 457 ff, har Hr. Etatsraad J. J. A. Worsaae søgt at tiltetgjøre Troværdigheden af ovenstaaende Fortælling. Dersom jeg havde fundet Hr. W's Bevis fyldestgjørende, skulde jeg visselig ikke et Øieblik have betænkt mig paa at udelade denne Episode af min Fremstilling, men det Modsatte har været Tilfældet. Da Hr. W. ikke er istand til at fælde Biehls omstændelige Fakta ved Hjælp af andre udtrykkelige Kjendsgjæringer, maa han ty til et Bevis, bygget paa en Slutning. Og hvorpaa grundes nu dette? Paa et ved Kronjuvelerne og Regalierne paa Rosenborg opbevaret Aktstykke, nemlig en Fortegnelse over de Juveler og Pretiosa, som Sophia Magdalena testamenterede til Kronen, Kongen og det kongelige Hus. Af dette seer man pænægtelig, at Dronningen har baaret særdeles megen Omhu for disse Kostbarheder, og det fremgaaer deraf, at det har været hendes bestemte Villie, at de skulde forblive ved Kronen. Men dermed, synes mig, er Biehls Fortælling ingenlunde omstyrtet i dens Helhed. Bør man end indrømme, at Forfatterinden i sin historiske Fremstilling lader sig beherske af Stemninger, og som en Følge deraf overdriver, og maa man endvidere medgive, at »Dronningens beste og næsten uskatteerlige Perler« ikke have kunnet være blandt de til Bortførelse bestemte Gjenstande, tilbagestaaer dog altid den Kjendsgjærning: at Dronningen mod den unge Konges Vidende og Villie har villet bortføre en Del af Slottets Kostbarheder til sin Broder Markgreven. Indtil dette modbevises ved Hjælp af bestemte og troværdige Udsagn, maa jeg fastholde Biehls, i det Enkelte gaaende, deskriptive Beretning, idetmindste i den Form, jeg ovenfor har givet den. Farer Forfatterinden end af og til med løs Snak, kan det dog ved Vidnesbyrd, hentede andensteds fra, godtgjøres, at hun i Hovedsagen er paalidelig.

Medens jeg ikke skal dvæle ved Prædikaten »raa«, der af Etatsr. W. tillægges Frederik den Femtes Optræden ved denne Leilighed, findes der derimod et Par andre Steder i Bidraget til Dronningens Historie, som jeg vil tillade mig at berøre. Hr. W., der bestræber sig for at kaste »et tilstrækkelig klart og upartisk Lys« over Sophia Magdalena, beklager, at Historikerne, istedenfor i hende at see en af Repræsen-

forebragte Hs. Majestæt deres Lykønskning i Anledning af Thronbestigelsen, var deres almindelige Antagelse vistnok den, at hele Audientsen vilde indskrænke sig

tanterne for den rundtom i Europa herskende stive Fornemhed, Pragtsyge og indskrænkede Pietisme, gjerne have forurettet hende, under kjendelig Paavirkning af nyere nationale og politiske Ideer. Som man let vil see, hviler denne Sætning paa Forestillingen om, at de Forfattere, af hvem Dronningens Liv hidtil er gjort til Gjenstand for historisk Behandling, have undladt at stille hende i det rette Forhold til de Kulturstrømninger, der gik hen gjennem hendes Samtid. Men, saavidt jeg veed, gjør Hr. W. paa dette Punkt Historikerne Uret. Saavel Fr. Sneedorf som Allen have nemlig ved Sophia Magdalenas Bedømmelse ikke ladet det europæiske Synspunkt ude af Betragtning, og, idet jeg ikke tager i Betænkning at henhøre mig selv under Kategorien »andre mere Udenforstaaende«, er jeg saa dristig at henlede Hr. W.s Opmærksomhed paa den korte Karakteristik, jeg ovenfor har givet af Dronningen, og som allerede for to Aar siden har været trykt i »Fædrelandet« (Nr. 139. 1866). Naar Hr. W. siger, at Sophia Magdalena er bleven bedømt under Paavirkning af nyere nationale og politiske Ideer, er Meningen mig ikke rigtig klar. Nationalitetssideen er, hvad der følger af sig selv, ligesaa gammel som de til Selvbevidsthed vaagnede Nationer, og saavel i den antike Verden som i det nyere Europa kunne dens Virkninger historisk paavises. Men det er først i de sidste Decennier, at den har reist sig med Vælde og er bleven det fremherskende Princip i den politiske Udvikling. Fra et moderne nationalt Standpunkt maa man ganske vist ikke bedømme det attende Aarhundredes Personligheder, men det nationale Synspunkt bør dog ingenlunde lades ude af Betragtning. Paa Spørgsmaalet, om en dansk Dronning eller en fremmed Prindsesse, som Danmarks Konge har kaaret til sin Ægtefælle, skal være dansk og saa at sige i Tanke og Følelse smelte sammen med det Folk, hvis Overhoved hun er, og for hvem hun skal staa som et kvindeligt Forbillede, svarer jeg ubetinget: ja! og benægter bestemt, at det Modsatte kan være berettiget eller undskyldes, i hvilket Tidsrum hun end har levet. Nei, det er enhver dansk Historieskrivers Pligt, at bryde Staven over Sophia Magdalena, der haanede det danske Folk, medens hun bar den danske Krone. Hvo maa ikke harmes over en Dronning, der, da hun engang paa Vallø traadte ind i en dansk Stiftsdames Værelse, udraabte: hier riecht so dänisch! Den beste Maalestok for Sophia Magdalenas Bedømmelse kunne vi jo desuden tage fra de danske Dronningers egen Historie. Hvorledes blegner hun ikke ved Siden af Charlotte Amalie og Louise, Frederik den Femtes Hustru? —

til en formel Ceremoni. Men i saa Fald bleve de høiligt skuffede. Den treogtyveaarige Frederik den

Støttet paa Dronningens Testamente, benægter Etatsr. W., i Mod-sætning til Historieskriverne, det unaturlige og fjendske Forhold, som fandt Sted mellem Sophia Magdalena og hendes Søn. Hvorvidt Benægtelsen strækker sig, om den er indskrænket til Tiden efter Thronbestigelsen eller ogsaa skal omfatte de Aar, der gik forud for Frederiks Regjering, kan jeg ikke see. Men da Dommen er henstillet i al Almindelighed, antager jeg, at den gjælder begge Afsnit af Kongens Liv. Herimod maa jeg dog gjøre en Indvending, som, efter mit Skjøn, ikke er uvæsenlig. Efterat Jens Møller, som vistnok neppe kan beskyldes for at have været paavirket af nyere nationale og politiske Ideer, i »Mnemosyne« har karakteriseret Sophia Magdalena som »stolt, kold, herskesyg, ødsel, ukvindelig og skinsyg«, meddeler han, at Dronningen »ei alene lod haant om at lære det danske Sprog, men ikke engang taalte det i sin Omgivelse.« Hos Suhm, der her kan supplere Møllers Charakteristik, hedder det, at hendes Had til Dansk endog gik saavidt, at hun spottende kaldte sin Søn »den dänischen Prinzen, fordi han gjerne talte sit Lands og sine Fædres Sprog«. Men er det muligt, at der kan have været et godt Forhold mellem en ukvindelig Moder, som hadede Alt, hvad der var Dansk, og en Søn, der engang skulde herske over det Danmark, som hun forhaanede? Ligger ikke allerede i den »spottende« Maade, hvorpaa hun fremførte Tilnavnet, ja i selve »Tilnavnet«, en kjendelig Uvillie, og har hun, som var en Træl af sine Lidenskaber, forstaaet at holde Sagen og Personen ude fra hinanden? Jeg troer det ikke eller rettere: jeg veed, at hun ikke kunde det. — Men hvorledes var nu Forholdet efter Sønnens Thronbestigelse? I sit Testamente ønsker Dronningen fremhævet, »hvorledes Gud har givet hende en Søn, der i hendes Bedrøvelse har været hende til Trøst, og som har vist al barnlig Kjærlighed mod hendes Person.« Det er »ømme Udtryk«, og de vilde maaskee blænde Enhver, dersom de blot ikke stode i et Testamente. Et saadant Aktstykke maa læses med overordenlig Kritik, naar man derpaa vil begrunde en historisk Dom. Medens allerede den Omstændighed, at Sophia Magdalena efter sin Ægtefælles Død fra regjerende Dronning blev forvandlet til lydige Undersaat, langtfra bør oversees, maa man ogsaa lægge Vægt paa den Stemning, under hvilken et saadant Dokument skrives. Med Døden for Øie optegner et Menneske sin sidste Villie, og jo længer Tanken dvæler ved den store Katastrophe, som lægger et uendeligt Svælg mellem det Dejnesidige og Hinsidige, jo forsonligere stemmes Sindet, og Virkelighedens Skygger fortønes i Mildhedens Skjær. Jeg stoler derfor ikke paa »den kristelige Ydmyghed«, der fremtræder i et Te-

Femte modtog Statens Tjenere som en Mand, der er sig sin Opgave bevidst. Han hørte med værdig Holdning Deputationens Ordfører og svarede derpaa alvorsfuldt, at Landets Tilstand var ham nøie bekendt. Kongen udviklede, hvorledes han nu ved sin Regjerings-tiltrædelse havde forefundet en gjældbetyngt Finanskasse, men han knyttede dertil det Haab, at en fornuftig Sparsomhed hurtigt vilde bringe Rigets Pengevæsen til Kræfter igjen ¹⁾. Slige Ord maatte aabenbart forbause, især naar man tænkte tilbage paa Frederiks tidligere Levemaade og Interesser, men der var dog en anden mærkværdig Udtalelse af Kongen, som nødvendigvis maatte gjøre endnu mere Virkning og paa den Tid præge sig med langt større Magt i Sindene: en Udtalelse, der ligesom kastede et Lysglimt ind i Aandens forkuede Verden og syntes at indvie en ny

stamente, naar det foregaaende Liv, vel at mærke, ikke stadfæster Udtrykkene. Men jeg forkaster ligefrem slige Vidnesbyrd, naar de hidrøre fra en Kvinde, der — hvad Etatsr. W. selv indrømmer — var en Repræsentant for „den indskrænkede Pietisme“, thi denne bestod jo fremfor Alt i Hykleri. Tilmed havde Testamentet den Bestemmelse, at det skulde aabnes af de Efterlevende og engang bedømmes af Eftertiden. Men er det ikke et Særkjende for Hykleriet, at Form og Væsen hos det staa i skarp Modsætning til hinanden? Af Frygt for Historiens Dom har Dronningen maaskee søgt under et blændende Udvortes at tilsløre det, som hun vidste vilde blive lagt hende til Last.

¹⁾ »Folkets Fryd var stor, da Frederik V ved sin Regjerings-tiltrædelse opfyldte de Forventninger, man gjorde sig om ham. Jeg har et Brev for mig, som Gram har skrevet ved denne Tid, og som stadfæster, hvad man desuden veed, at Frederik V i Begyndelsen var en saare streng Husholder. Le roi tout gracieux qu'il est est pourtant ferme, quand il s'agit de sa bourse. Man havde sat stærkt ind paa ham, mais rien obtenu. Kongen afviste enhver Fristelse med de Ord: »Ich habe ein armes verwüstetes Land und ganz ausgeleerte und mit grossen Schulden beladene Kassen vor mich gefunden.« Jens Møller, Grams Levnet 126.

Æra i Litteraturen. Her sigtes til Frederik den Femtes korte, men kjærnefulde Sætning: »Jeg vil ikke, at Aanden underkastes nogen Indskrænkning i mit Rige«¹⁾. Naar man stiller sig Generalkirkeinspektionskollegiet for Øie og vender Tanken mod den sneverhertede Censur under Christian den Sjettes Regjering, vil det være indlysende, at saadanne kongelige Ord dengang ikke kunde Andet end gjøre et overordenlig dybt Indtryk paa alle Oplysningens Venner. For dem stod Kongen i dette Øieblik som en Mand, der bestemt var paavirket af det attende Aarhundredes nye Aand.

Medens denne første Optræden af Frederik den Femte vakte gode Forhaabninger baade hos de Mænd, der stode Regjeringen nær, og hos alle dem, som vare bekendte med Statsforholdene, var det dog ingenlunde de ovenanførte Træk, der særlig forskaffede Kongen det egenlige Folks Hengivenhed. De nævnte Yttringer vare nemlig udtalte i Slottets Sale og banede sig paa den Tid, da de Styrendes Handlinger gjerne bleve til-dækkede med et Slør, som de Indviede gjorde sig til af at kunne gjennemskue, kun yderst langsomt Vei til den store Mængde. Dengang var den offentlige Mening langtfra saa hurtig i sin Væxt, som nu. Nei, Hovedstadens Indbyggere vandt Kongen for sig ved Midler, som væsenlig vare af anden Art, og det var ad andre Veie, at han erobrede sig en udmærket Stilling i Folkets trofaste Omdømme. Hvad der i den Retning først tildrog sig almindelig Opmærksomhed, var den skarpe Modsætning mellem Frederik den Femtes og

¹⁾ »Je ne veux point, que le génie soit contraint dans mon pays.« N. M. Petersen, Bidrag til den danske Litteraturs Historie. V. 108.

Christian den Sjettes Hof. Den Aand og det udvortes Præg, som nu gjorde sig gjældende, var vidt forskjellig fra det tidligere Liv paa Kongeborgen. Istedetfor den lunefulde, utilgjængelige Sophia Magdalena hilste man nu den toogtyveaarige Dronning Louise, som ved sin Ynde og Nedladenhed vandt Alle, overalt hvor huu viste sig. Dernæst vidste man, at hun nærrede en inderlig, oprigtig Kjærlighed til sin Ægteherre og sine Børn. Saavel af den Grund som ved sin Godgjørenhed dannede hun en ædel Modsætning til den haardhjertede og pengegridske Sophia Magdalena. Det bør med Rette fremhæves som et skjønt Træk af hende, at hun uddelte de Haandpenge, som hendes Fader, Georg den Anden aarligt sendte hende, som Gaver blandt de Fattige ¹⁾. Men det var ikke blot ved disse Dyder, at Louise dengang stod som et efterlignelsesværdigt kvindeligt Forbillede; hun eiede nemlig andre for en fremmed Prindsesse uvurdeerlige Egenskaber: hun gik fuldstændigt op i den Nation, hvis regjerende Dronning hun var. Englænderinden talte Dansk og indgjød sine Børn Kjærlighed til Fædrelandet. Derfor vil ogsaa Efterslægten stedse velsigne hendes Minde ²⁾. Den elskværdige Dronning og den unge, vennesæle Konge søgte ikke Eensomheden saaledes som det forrige Herskerpar. Saasnart Sørgetiden var tilende, blev Folket Vidne til et Hof, som strax brød Staven over alle pietistiske Tilbøieligheder og hengav sig til mangfoldige Forlystelser. To Gange om Ugen holdt Majestæterne enten Bal eller Soireer, ved hvilke den stive Etikettes

¹⁾ Biehl, H. T. 3 R. IV. 214.

²⁾ Holbergs Epistler. Epist. 377.

Fordringer lagdes tilside saameget som muligt, og hvorved Spøgen utvungent flagrede om. Da var det, at Holberg i Hofkredsen gjenfandt »den naturlige Stands Simpeltid, eftersom man der kunde bevæge sig uden Maske og Sminke, uden afpassede Skridt og Ord, som vare satte paa Skruer«¹⁾. Havde Selskabstønen imidlertid forandret sig, var ogsaa Hoffets Physiognomi for en Del bleven et andet. De baireuthske Markgrever, som tidligere havde ført det store Ord, og Sophia Magdalenas talrige uværdige Kreaturer forsvandt efterhaanden. Thi dels var Kongen bittert stemt imod dem, dels yndede de ikke længer Opholdet her i Landet, efterat Regjeringen havde frataget dem de to Trediedele af deres høie Indtægter²⁾. Istedetfor disse Yndlinger, der skadede Landet, saa man nu i de kongelige Sale danske Borgere, for hvilke Slottet hidtil havde været saa godt som hermetisk tillukket. Det var altsaa ikke længer udelukkende Adelsmanden, som ansaaes for værdig til at stedes for Kongen; Frederik den Femte aabnede gjæstfrit sit Hus for enhver med Rang udstyret borgerlig født Mand. Denne Indskrænkning vil nu fremkalde et Smil, men ifølge hin Tids Begreber gjaldt den som en overordenlig liberal Handling af en Regent, som et stort Fremskridt³⁾. Der kan neppe

1) Holbergs Epistler. Epist. 183.

2) Denne Oplysning skyldes Charlotte Biehl, men Statskalenderen giver hende ikke Medhold, da Embedsmændene fra Christian den Sjettes sidste Tid ifølge den, for største Delen bevarede deres Poster under Frederik den Femte. Det Ovenanførte kan jo imidlertid godt sigte til de mange Tydskere, som uden at beklæde nogen bestemt Stilling, færdedes ved Hoffet og levede paa dets Bekostning.

3) G. L. Baden, Kong Frederik den Femtes Regjerings Aarvog. Kbhvn. 1832. 2.

være nogen Tvivl om, at Frederiks Optræden mod Enkedronningens Paarørende og den af ham nylig berørte, tagne Bestemmelse har styrket det danske Element ved Hoffet. En Reaktion mod Tydskheden er endvidere bleven Følgen deraf, og jeg troer, at et Bevis herpaa kan søges i Sophia Magdalenas forandrede Opførsel; thi ellers vilde denne haardnakkede Kvinde ikke »have taalt Danske om sig,« og ellers vilde hun ikke »med nedladende Mildhed have gjort sig Umage for at vinde deres Kjærlighed« ¹⁾. Men Danskhedens Seir var dog endnu dengang forbeholdt en fjern Fremtid!

De Magthavendes forandrede Levemaade vakte Hovedstaden op af den Dvale, hvori den i et Tidsrum af sexten Aar havde befundet sig, og fremkaldte et helt nyt Liv. Adspredelser af forskjellig Art og Forlystelser, der tildels bare Konstens Præg, dukkede atter frodigt frem og kunde i Almindelighed gjøre sikker Regning paa den livsglade Konges Beskyttelse. Saaledes blev den danske Skueplads gjenaaabnet, og Holbergs Komedier opførtes atter til Folkets sande Gavn. Desuden virkede et tydsk og fransk Theater, hvortil kom en italiensk Opera, omtrent samtidig i Kjøbenhavn og bidroge om ikke Andet idetmindste til at bortveire Pietisteriets trykkende Atmosfære, som saa længe havde tynget paa Sindene. Det unge Hof holdt sig ikke tilbage fra de sceniske Fremstillinger, men overværede dem tvertimod hyppigt. Det Nye og Overraskende i denne Omstændighed undlod ikke at gjøre et oplivende Indtryk paa den enfoldige Mængde, som under Christian den Sjettes Regjering kun havde hørt den dramatiske Konst

¹⁾ Biehl, II. T. 3. R. IV. 204.

omtale som en Virksomhed, der bar Syndens Stempel ¹⁾. — Om Sommeren blev Residentsen forlagt til Fredensborg og Jægerspris. Medens Jagtpartier og Udflugter her sædvanlig optog Kongens Tid, lod han dog ikke Leiligheden til at træde i personlig Berøring med Landboerne gaa ubenyttet hen. Der fortælles saaledes, at Frederik den Femte ofte i Forening med Dronning Louise gik ind i Gaardene og førte Samtaler med Bønderne. En saadan, i lang Tid uhørt, folkelig Optræden af Herskeren, der hidtil ængstelig havde afsondret sig fra Masserne, fremkaldte naturligvis blandt

¹⁾ Den danske Skueplads aabnedes d. 14. April 1747 i Bergs Hus i Læderstræde med »den politiske Kandestøber«. Senere blev Skuepladsen flyttet til »Tjærehuset« (i Nærheden af »Gjethuset«), hvor Selskabet begyndte sine Forestillinger d. 18. Decbr. 1747, Dronning Louises Fødselsdag, med Opførelsen af »Pernilles korte Frøkenstand«. Et Aar efter, d. 18. Dec. 1748, gaves den første egenlige Forestilling i det nye Theater paa Kongens Nytorv. Under Kongens, Dronningens og hele Hoffets Nærværelse spillede »Dobleren«, et versificeret Lystspil af Regnard, og »de tre Rivaler«, en Farce af Lafond. — Den italienske Opera begyndte, under Direktion af Pietro Mingotti, sine Forestillinger paa Charlottenborg d. 18. Decemb. 1747 og opførte den Aften »Fardaise«. — De tyske Komedier toge, under Ledelse af Heinrich von Qvoten, deres Begyndelse d. 20. Novbr. 1747 i St. Kongensgade. Ved denne Leilighed opførtes »die träumende Liebe«, et heroisk Stykke. — Det franske Skuespillerselskab havde et Theater paa Nørregade. Den 10. Aug. 1748 overværede Kongen første Gang en af dets Forestillinger og saa »le Glorieux« af Destouches. Den fornemme Verden var udtømmelig i haanende Sammenligninger mellem de fine, zirlige franske Skuespillere og »de platte, abominable danske Acteurs«. — »Frederik V holdt i Grunden kun af Spektakelstykker, Burlesker og Gjøglerier. Farcen »Merlin Dragon« (af Desmarres) med sit af Trommer og Piber ledsagede Dandseoptog, blev i det danske Theater hans Livstykke, og han forsømte ikke gjerne nogen af en berømt Liniedandsets Forestillinger. Løier og Overraskelser vare, hvad han søgte i et Skuespil.« — Th. Overskou: den danske Skueplads osv. Kbhvn. 1856. II., 8, 31, 32, 43, 45, 47, 63, 84, 86.

Landbobefolkningen en overordenlig Begeistring for det unge Kongepar ¹⁾). Og Frederik ligesom bar en frisk Luftning med sig ind i Bondens Hjem, idet han tog sin Faders taabelige Forbud mod de nedarvede Folkeforlystelser, som »Fastelavnsløier« og »Maigilder« tilbage ²⁾). Der indtraadte overhovedet en betydelig Forandring i det blot udvortes Forhold mellem Kongen og Folket, idet den dybe Kløft, som hidtil havde adskilt dem, tildels blev udjevnet. Jernlænken omkring Christiansborg blev borttagen, og de skarptbevæbnede Husarer ved Slotsporten afskaffedes ³⁾). Naar Frederik den Femte og Dronningen viste sig offentlig, da skjulte de sig ikke i Vogne med nedrullede Gardiner eller bag militær Bedækning, men fremstillede sig aabenlyst for Alles Blik. Kongen følte sig i det Hele taget vel i Folkets Midte, og, ledet af denne Følelse, nedbrød han ogsaa flere af de Skranker, som tidligere i saa høj Grad havde vanskeliggjort Adgangen til Herskerens

¹⁾ Langfeldts Anecdoter til Frederik V Historie i Suhms nye Saml. III. 21.

²⁾ Rescript af 12 Juli 1748.

³⁾ Langfeldts Anecdoter 17: »Kong Christian VI havde oprettet et Compagni Husarer med rød Mundering og blaa Underklæder. De laae paa Jægersborg, blev tracteret paa Gardefod og Rang. De bleve, ligesom Garder, brugte til, en 8 à 12 daglig, at have Vagt; reed omkring Kongens Vogn, naar han kjørte; jog Pøblen tilside, naar den trængde for nær ind; bleve og skikkede imellem Slottene i hastige Erinder og deslige. Disse afskaffede og reducirte Frederik V strax. — — — Den Jernlænke, som paa Slotspladsen ei nærmere lige for Slottet end 60 Skridt var trukket, paa det ingen maatte kjøre Slottet nærmere, lod han borttage, og gav enhver Lov at kjøre til Slotsporten. Iligemaade var det Skik tilforn, at, naar Kongen var paa Slottet, saa holdt altid to af Garden til Hest uden for Slotsporten, hver paa sin Side, og det i fuld Mundering med dragen Palladz. Dette lod og Frederik V afskaffe«.

Person ¹⁾). Det var som om Kongemagten var rykket Nationen et Skridt nærmere.

I de ovenanførte Ytringer og Handlinger ligger Aarsagen til de lyse Forventninger, man knyttede til Frederik den Femte i Begyndelsen af hans Regjering. De med Statsforholdene fortrolige Mænd begyndte i Sønnen at see en glædelig Modsætning til Faderen og kastede derfor Glemslens Slør over hans tidligere uværdige Levnet ²⁾). Men deres gode Drømme svandt snart hen, og da de endelig stode Ansigt til Ansigt med den nøgne Virkelighed, maatte de med nedslaget Haab bekjende, at Frederik den Femte ikke var egnet til at staa som Bæreren af en ny Tidsalder. De indsaa nu, at Kongen ikke alene manglede Aandskraft og en energisk Villie; men det blev tillige klart for dem, at Frederik ikke i mindste Maade besad det lykkelige

1) Langfeldt 15—16. Kongen deltog ved flere Leiligheder i Borgernes festlige Sammenkomster. Den 4. Juli 1747 indfandt han sig f. Ex. ved den aarlige Fugleskydning, som Kjøbenhavns gamle Skydeselskab dengang holdt paa Kjøbmand Andreas Bjørns Plads paa Christianshavn. »Det behagede Hans Majestæt Selv to Gange at skyde med til Papegøien, og at forblive hele Dagen i Selskabet.« »Man ville remargvere, at denne Ære var kun vederfaret Skydekompaniet to Gange tilforn, nemlig af Christian III og Chr. V«. Langfeldt 18. — Den 10 August 1748 var Frederik V Gjæst ved et Bondebryllup paa Amager. Herom haves en lille trykt Beretning.

2) Denne Stemning finder maaskee sit rigtignok overdrevne Udtryk i følgende Ord af A. C. Gaspari: »Ein zufriedenes frohlockendes Volk umringte seinen Thron, wie in dem ersten Alter der Welt eine Familie ihren Vater umringte. Er umfasste sie alle mit gleicher Liebe, sie wurden von seiner Gewalt nur durch sein Wohlthun überzeugt. Er wurde nie zum Zorn, nie zur Strenge gereizt. Er war immer ohne Bitten zur Gnade geneigt. Oft hat er als König das Gute belohnt, was in der einsamen Hütte verborgen, nicht den Monarchen, nur den Menschen rühren konnte: was dem Menschen misfiel, hat er nie als König gestraft.« Caspari, Materialien zur Statistik der dänischen Staaten. Flensburg und Leipzig. III. 187.

politiske Overblik, der klarer Bevidstheden om Vei og Maal. Sandheden er da den, at den unge Hersker i Følelsen af det tunge Ansvar, der faldt paa hans Skuldre, i samme Øieblik som Kronen omsluttede hans Hoved, søgte at vinde Popularitet ved en ærefrygtindgydende Fremtræden og ved Ord, der tilsyneladende vidnede om Statskløgt. Men det var ogsaa Alt. Da Frederik den Femte en lille Tid havde anspændt sig af yderste Evne og bragt sin Samtid i en mærkelig Vildfarelse, brast pludselig hans Styrkebælte, og som alle underordnede Talenter sank han derpaa hen i en aandelig Dvale og hyldede atter gamle Vaner. Idet han ikke længer følte Kronens Tryk, kastede han sig, uden at tage Hensyn til sin høie Værdighed, ind i en Malstrøm af Udsvævelser, der endog overgik de Udskeielser, han som Thronarving havde gjort sig delagtig i. Nu som tidligere savnede han desværre ikke Medhjælpere, der tjenstvillig stode ham bi, og som i det Smaa efterlignede de berygtede »petits-appartements«, der dengang efter en storartet Maalestok florerede i Frankrig. Blandt dem, som i den Retning særlig hjalp Frederik paa Vildspor, har Historien opbevaret Navnene paa to Kammerjunkere, nemlig: Henrik Brockenhuus og Godské Hans Krogh. Om disse fortælles der, at de jevnlig holdt smaa Aftenselskaber, i hvilke en Del af Hovedstadens løsagtige Fruentimmere udgjorde den egenlige Kjerne, og hvortil den unge Konge blev indbudt. Her nød han da i Forening med »Gratierne« Vinen i altfor rigeligt Maal, og var dernæst, naar Symposiet havde naaet Beruselsens Høide, Vidne til, at Kvinderne blottede sig og dandsede omkring i Salen. Synet deraf

skal have udøvet en mærkelig Virkning paa Frederik; thi det hedder, at han i det samme blev ligesom greben af et bacchantisk Raseri, idet han nemlig bemægtigede sig et eller andet Redskab, hvormed han tilføiede »Nympherne« frygtelige Slag. Det var som om visse Barndomsminder med fornyet Styrke vaagnede op i hans Indre. Erindringen om de Mishandlinger, han engang havde lidt fra Moderens Side, har maaskee i slige Øieblikke fremkaldt hævnjærrige Følelser i Sjælen, og, berøvet Dømmekraften, har da Frederik ladet sin Hævnlyst ramme enhver som helst Gjenstand. Fra denne Kreds hentede Kongen sig endelig en blivende Elskerinde, overfor hvilken han i den Grad tilsidesatte Agtelsen for sig selv, at han rakte hende sit Brystbillede, indfattet i Brillanter. Paa samme Tid som denne Art Adspredelser slappede Frederiks moralske Tænkemaade, fremskyndede de hans Drikfældighed. Denne tog aarlig til i Omfang og udsatte ham undertiden for personlig Fare. Saaledes snublede Kongen engang i beruset Tilstand og stødte i Faldet Hjaltet af Jagtkaarden med en saadan Voldsomhed mod Brystets venstre Side, at et længere Sygeleie og en varig Forhærdelse i Leveren blev Følgen ¹⁾. Men Fremtiden gjemte for Frederiks Vedkommende Ulykkestilfælde af en langt alvorligere Art i sit Skjød.

Dette forvildede Levnet, der skiftevis gjorde Christiansborg, Jægerspris og Fredensborg til Skueplads for sine Udskeielser, unddroges lidt efter lidt Hemmelighedens Slør og blev almindelig bekjendt. Enhver, som var gennemtrængt af sand Følelse for Kongens

¹⁾ Biehl, H. T. 3 R. IV. 241 ff.

Vel, sørgede naturligvis, men Ingen dybere end den blide, deltagende Dronning. Skjønt hun vistnok har opbudt al den Overtalelseskunst, som ægteskabelig Kjærlighed formaaer, for at bevæge sin Herre til en værdig Vandel, have hendes Anstrængelser dog været forgjæves. Men det er sandsynligt, at hun i Tilfælde, hvor hun saa sin egen Indflydelse glippe, har henvendt sig til den Mand, hvis Herredømme over Kongen var næsten ubegrændset, og som ved mange Leiligheder har vist sig som praktisk Ven mod Frederik den Femte, nemlig Overhofmarechal Adam Gottlob Moltke. Hans Optræden overfor den ungdommelige Hersker under slige Forhold vil vel først kunne paavises, naar Kongens og hans private Korrespondance engang faaer Tilladelse til at see Dagens Lys, men i Biehls Breve er der dog heldigvis opbevaret os eet Vidnesbyrd om Moltkes Handlemaade under saadanne Omstændigheder. Den nævnte Forfatterinde fortæller nemlig, at det var Overhofmarechalen, som efter indtrængende Forestillinger og »under Taarer« tvang Frederik til at bortsende den omtalte Maitresse, der modtog saa store Hædersbevisninger af sin kronede Tilbeder. Moltke har altsaa virkelig grebet hindrende ind i de bacchanalske Orgier, men han har mærkelig nok ikke fjernet Ophavsmændene til dem fra Hoffet ¹⁾. Det kan neppe betvivles, at Adam Gottlob har gavnet sin kongelige Ven meget betydelig, men det er en Kjendsgjerning, at Frederik trods hans Indsigelser stadigt skred fremad paa Usædelighedens Vei. Forsaavidt det allerede nu kan være

¹⁾ Henrik Brockenhuus blev 1760 hædret med Dannebrogens Ridderkors; Elephantordenen fik han 1783. Godske Hans Krogh var Stiftamtmand over Lolland-Falsters Stift fra 1764-82; han døde 1807.

tilladt at dømme om Venskabets Karakter, maa man vel paastaa, at dette for Moltkes Vedkommende bar snarere den ærgjerrige Egennyttets kolde Stempel end Hjertelighedens varme Præg.

Skjønt Frederik den Femte ved sin daglige Færd baade undergravede sine svage Aandsevner og skjændede sit legemlige Udvortes, idet hans friske Ansigtstræk slappedes og det glandsfulde Øie blev mat, kunde han dog undertiden ligesom reise sig i fuld Manddomskraft og vække Beundring ved Udtalelser, der i Henseende til Værdighed og Kraft stode i Samklang med hans høie Stilling. Minderne fra Thronbestigelsens første Tider bleve da fornyede, og den Begeistring, Kongen i saadanne Øieblikke fremkaldte, vidnede vel ogsaa om, at Folkets gyldne, men neddyssede Forhaabninger om hans Herskergaver atter fik Livskraft, — for dog snart at sygne hen igjen. Vi kunne fremhæve et enkelt Træk af ham, der tildrog sig under Festlighederne i Anledning af den oldenborgske Æts trehundredaarige Regjering (Oktbr. 1749). Da Kongen paa den tredie Festdag vendte tilbage fra Nedlæggelsen af Grundstenen til »Marmorkirken«, kom han paa Kongens Nytorv til at kjøre igjennem Borgervæbningens Rækker, der her vare opstillede. Frederik blev modtagen med stærke Hurraraab. Han befalede da pludselig, at Vognen skulde standse, og steg derpaa ud af den. Med langsomme Skridt bevægede han sig nu forbi de enkelte Afdelinger, henvendte en venlig Yttring til enhver, udtalte endelig til dem alle sin Tak for Hædersbevisningen og sluttede med følgende velvalgte Ord: »Hvilken Fjendes Magt skulde jeg ikke kunne modstaa, naar jeg kan støtte mig til saadanne kjække

Mænds bekjendte Troskab mod mig og Kjærlighed til mit Hus? Men jeg skal ogsaa vaage saaledes over Eders Sikkerhed og Vel, at I stedse kunne føle Eder kaldede til at vise mig Hengivenhed!«¹⁾ Frederik den Femtes usædvanlig værdige Holdning ved denne Leilighed i Forbindelse med en saa energisk Udtalelse vakte en Jubel, der neppe syntes at ville lægge sig; men de gode Forsæt, som Kongen saaledes af og til fattede, ere at sammenligne med Meteorer, der pludselig opblusse for hurtigt at dale dødt. Skabte Kongen imidlertid ofte ved sin forstyrrede Levevis en bitter Stemning imod sig, blev dog Folkets Hengivenhed for hans Person uafbrudt den samme. Dette viste sig især dengang, da et Rygte om Frederiks pludselige Død foer gjennem Kjøbenhavn. Kongen havde nemlig begivet sig ud til Amagerfælled for at overvære en Skydeprøve med en Kanon, der var konstrueret af en Artilleriofficier Steuben saaledes, at den kunde affyre flere Skud i Minuttet. Under Forsøget sprang Kanonen. Et Par Kadetter bleve dødeligt saarede, og da Kongen havde staaet i Vaabnets Nærhed, troede Alle i de første Øieblik, at han havde fristet en lignende Skjæbne. Denne Vildfarelse meddelte sig med Lynets Hurtighed til Hovedstaden, hvor Explosionen var bleven hørt. »Den Angst og Forskrækkelse Tanken om Frederiks mulige Død vakte, var ubeskrivelig; Enhver slap sin Forretning, ilede af al Kraft til Amager for enten at faa Stadfæstelse eller med egne Øine at blive overbeviste om det Modsatte.« Men paa Henveien mødte de den kun let beskadigede Konge, der kom kjørende.

¹⁾ Biehl, H. T. 3 R. IV. 228.

Forskrækkelsen opløste sig nu i en umaadelig Glæde. Hvert Øieblik standsede Folkemængden Hestene, og Enkelte stege op paa Vogntrinene, for at see om »den kjære, den gode Konge levede.« Frederik den Femte blev dybt greben af disse hjertelige Hengivenhedsyttringer og brast i Graad ¹⁾. I sit stille Sind kunde han dengang have spurgt sig selv: hvormed har jeg fortjent denne Kjærlighed? men Tanken vilde da for-gjæves have søgt efter et fyldestgjørende Svar. Frederik kunde inderlig angre sine Feil, men han havde ikke Kraft til at bringe Folkets Kjærlighed et moralsk Offer ²⁾. Han kunde indsee, at han havde tilintetgjort en Slægts lyse Forventninger om hans Regentegen-skaber, men gjorde alligevel aldrig siden noget varigt Forsøg paa at lade Kongen faa Herredømme over Mennesket.

IV.

Den første betydningsfulde Handling, ved hvilken Kongen skulde vise sig som Statens øverste Leder, var Valget af Raadgivere. Da nu Frederik den Femte før Thronbestigelsen ikke havde stillet sig nogensomhelst

¹⁾ Baden: Frød. V. R. Aarvog. 58.

²⁾ Biehl, H. T. 3 R. IV. 230. Kongen blev, hvad der ogsaa kaster et interessant Lys over hans Karakter, under Gudstjenesten overvældet af fromme Følelser og fulgte den hellige Handling med Inderlighed. »Med Forskrækkelse saa Hofmændene, der troede, at Hængehovedernes Tid nu var forbi, og at de kunde slaa sig løs, hvorledes Frederik V, da han som Konge første Gang var i Kirke, andægtig tog Psalmebogen.« — N. M. Petersen: Bidrag til den danske Litt. Hist IV. 156 Anm.

bestemt politisk Opgave, som han vilde løse, var det naturligt, at han foreløbigt beholdt sin Faders Ministre, indtil han havde vundet Indblik i Bestyrelsens Enkelt-heder og var i Stand til at oversee Sagernes almindelige Stilling. I Geheimestatsraadet sad dengang som Statsministre Greverne Schulin, Berkentin og Holstein. Det var ganske vist alle erfarne Mænd, der vare graa-nede i Rigets Tjeneste, og som kunde være en ungdommelig Hersker til megen Nytte. Men dermed er maaskee ogsaa Alt sagt, thi ingen af dem havde Griffenfelds eller A. Bernstorfs overlegne Aandsevner og gjennemskuende Blik. Da de gave den første Del af Frederiks Regjering dens Præg, og da først Døden skilte dem fra deres kongelige Herre, turde det maaskee her være rigtigt at lade Blikket dvæle flygtigt ved deres tidligere Liv og Udvikling.

Johan Sigismund Schulin, Præsident i det tyske Kancelli og Lederen af Danmarks Udenrigspolitik, danner ved sin mærkelige Skjæbne, der førte ham fra en Afkrog af Sydtydskland til den danske Thrones Trin, et Sidestykke til det attende Aarhundredes talrige, eventyrlige Personligheder, hvis første Dag oprandt i en tarvelig Hytte, men hvis Liv endte i Paladsets Sale. Han blev født (1694) i den baireuthske Flække Rastall, hvor Faderen var Præst, og modtog paa Gymnasiet i Heilsbrunn den første akademiske Dannelse, som derefter blev afsluttet paa Universiteterne i Jena, Helmstädt og Leyden. Enkeltighederne i Schulins Ungdomsliv ere iøvrigt endnu langtfra opklarede, men det var gennem Sophia Magdalenas Moder, at han lærte den danske Thronfølger at kjende. Og dette Bekjendtskab gik senere, da Schulin som Hovmester førte

Kronprindsens Svogre til Frankrig, over til et fortroligt Venskab, som dengang fandt sit Udtryk i en hyppig Brevvexling. Ligesom Schulin paa denne Reise fik Leilighed til at sætte sig ind i de herskende politiske Forhold overhovedet, saaledes har vistnok ogsaa Opholdet i den franske Hovedstad grundlagt hos ham den Interesse, han altid siden fortrinsvis skjænkede Frankrig. Kronprinds Christian formaaede imidlertid ikke at gjøre Noget for sin Yndling, men neppe havde Frederik den Fjerde lukket sine Øine og Christian den Sjette bestøget Thronen, førend Schulin ilede til Danmark, hvor hans Lykkestjerne nu gik op¹⁾). Schulins hurtige Opfattelsesevne og smidige Karakter, hans beregnende Kløgt og pietistiske Anstrøg skaffede ham snarlig sikkert Fæste i Christians og Sophia Magdalenas Velvillie. Kongen overdrog ham til en Begyndelse Overbestyrelsen

¹⁾ Da Sophia Magdalenas Moder, Enkemargrevinde Sophia Christiane af Baireuth, kom til Kjøbenhavn lige i Begyndelsen af 1723, fulgte Schulin med hende. Han var dengang ansat som Hovmester hos Enkemargrevindens to Sønner, Friederich Ernst og Friederich Christian. Paa dette Tidspunkt maa Venskabet mellem Schulin og Kronprinds Christian være bleven stiftet. Men han har neppe dengang taget noget blivende eller fast Ophold her i Danmark. Efterat Schulin havde ledsaget de to unge Markgrever, hvem Kong Frederik IV havde gjort til Officiere i den danske Hær (1725), paa en Udenlandsreise, der, efter Christian VI Breve til ham at dømme, maa være foregaaet i Aarene 1727 og 1728, vendte han nemlig tilbage til Baireuth, hvor han blev hædret med Titlen «Hofraad». Schulin, der i Ansbach (?) ægtede en Datter af en Dr. Von der Veni, som Døden dog snart berøvede ham, levede efter al Sandsynlighed i Tydskland, lige indtil Frederik IV Død. Af et Brev, som Kronprinds Christian har skrevet til ham d 25 April 1730, sees, at han paa den Tid opholdt sig i Nürnberg. — Mnemosyne I. 396 ff. III. XLV ff. — Grev J. S. Schulins Levnet i Suhms nye Samlinger I. 322-30. — Kobbe: Schl.-Holst. Geschichte. 172. De enkelte Beretninger om Schulin, før han traadte i den danske Statstjeneste, modsige tildels hinanden indbyrdes. Jeg har valgt, hvad der stadfæstes fra to Sider.

af det danske Postvæsen. Grunden til denne Udnæv-
 nelse var ganske vist ikke Fagdygtighed, men søgte
 sin Forklaring i skjulte Hensigter, som Hoffet dengang
 nærede, og hvortil det netop behøvede en Mand, som
 var det ubetinget hengiven. Kongeparret ønskede nem-
 lig at læse de Breve, som den til Klausholm forviste
 Enkedronning Anna Sophia skrev til sine Slægtninge,
 og for at faa Ønsket opfyldt, bød det Schulin at op-
 snappe dem. Overpostdirektøren udførte troligt det
 ham tildelte Hverv, idet han koldt fornægtede de bedre
 Følelser i sit Indre og af sørgelig Tjenesteiver opoffrede
 sin uplettede Hæderlighed, for at tækkes kronede Ho-
 veders Luner ¹⁾. Den høitbetroede Yndling maatte imid-
 lertid belønnes, og Kongen optog ham derfor i den
 danske Adelsstand. Fra det Øieblik af blev han Konge-
 husets særlige Raadgiver, hvis Stemme hortes, selv
 naar det dreiede sig om de ømfindtligste Familieforhold.
 Schulin bilagde saaledes en Tvist mellem Sophia Mag-
 dalenas yngste Broder og dennes Hustru, hvorved han
 naturligvis satte sig endnu mere fast i sine høie Be-
 skytteres Yndest. Men neppe følte han sin Grundvold
 sikker, førend Ærgjerrigheden vaagnede op i hans
 Indre. Statsministerværdigheden blev Maalet for Schu-
 lins Higen, og den smidige Mand forstod snildt at
 gjøre Kongen fortrolig med sine halvdulgte Ønsker, der

¹⁾ Ifølge denne Vor Allernaadigste Special-ordre, har Vor Etatsraad Schulin at borttage fra Posten alle Breve, som ere adresserede til Clausholm, og om hvilke det er at formode, at i samme befindes Memorialia, samt allerunderdanigst at indhændige Os saadanne, hvorfor Vi Allernaadigst ville tildele ham dette, til sin Decharge; men derhos ogsaa tillige anbefalende ham paa det skarpeste at fortie og hemmeligholde denne ham Allernaadigst tildeelte Ordre. Christiansborg d. 13 Novb. 1731. — Jens Møller: Dronning Anna Sophias Levnet i Skand. Litt. Selsk. Skr. 23 B. 171 ff.

fandt større og større Gjenklang hos den lunefulde Hersker, som følte sig mere og mere besværet af den myndige danske Statsmand. — Med hvormeget Held Schulin vidste at fremme sin egen Sag, og hvor stor Christian den Sjettes Tillid efterhaanden blev til hans politiske Indsigt, derom kan vel neppe findes noget mere talende Vidnesbyrd, end at han nu hemmeligt af sin kongelige Herre modtog Rosenkrandses Depescher for at gjenhemsee og rette dem. Efter disse indledende Skridt tog Kongen snart en afgjørende Beslutning. Rosenkrands blev afskediget i Aaret 1735 som Præsident for det tydske Kancelli og Udenrigsminister, men beholdt sit Sæde i Geheimestatsraadet, som han dog fire Aar efter opgav og trak sig tilbage til sine Godser i Jylland. Schulin indtraadte da, som den tilsyneladende af den velfortjente Lykke begunstigede Yndling, i den værdige Statsmands ansvarsfulde Stilling. Skjønt den nye Minister ganske vist besad administrativ Dytighed, maa man dog, naar hans fortrængte Forgjænger holdes for Øie, misbillige hans Udmærkelse, for ei at tale om de listige Midler, hvoraf han betjente sig for at naa sit Maal. Dog er det langt fra at man kan frakjende Schulin politisk Skarpblik i enkelte Retninger; thi det er saaledes faktisk, at han var gjenhemtrængt af Overbevisningen om en fransk Alliances Nødvendighed for Danmark, og det bør fremhæves, at han i det svenske Thronfølgerspørgsmaal var tilbøielig til at optræde med Energi og Eftertryk for at hidføre Foreningen af de tre nordiske Kroner paa den danske Thronarvings Hoved (1741)¹⁾. Men med

¹⁾ Mnemosyne II, 140 ff

Hensyn til Schulins politiske Planer udadtil, bliver det alligevel et omtvistet Spørgsmaal, om de havde deres Udspring i hans egen Tankekreds eller vare fostrede i en Andens Hoved. Naar man veed, at Johan Hartvig Ernst Bernstorff, der netop nu begyndte sin politiske Løbebane, og den lærde, skarpsindige Professor Hans Gram vare hans særlige Raadgivere, er det unægtelig vanskeligt at skjelne mellem hvad der kan have været deres og Schulins eget ¹⁾). Frederik den Femte handlede imidlertid rigtigt i at beholde denne Statsmand; thi da Kongen besteg Thronen havde Schulin allerede vundet otte Aars Erfaring, og han holdt dog, hvad der ikke bør oversees, Politikens Traade i sin Haand. Det lader sig vel heller ikke bestride, at Grevens praktiske Dygtighed kunde være en uøvet Hersker til megen Nytte.

Johan Ludvig Hølstien ²⁾, der havde Forsædet i det danske Kancelli, var ligesom Schulin af tydsk Oprindelse. Han var født paa Godset Lübs i Mecklenburg, hvor Faderen Georg Holstein, Frederik den Fjerdes Storkantsler, hyppigt opholdt sig. Paa dette Sted tilbragte Johan Ludvig sine Barndomsaar under Veiledning af en alderstegen Bedstemoder og en Lærer ved Navn Vilhelm Schrøder, hvis Dygtighed søger sit Kjendemærke i den Omstændighed, at han senere valgtes til at undervise den danske Kronprinds Christian (den Sjette). Da Holstein havde naaet Ynglingsalderen, til-

¹⁾ See dog: J. Møller: Hans Grams Levnet. 102.

²⁾ Født 1694; Greve 1750. C. F. Munthe, *cursus vitae Holsteinianae. Hafniae 1763 fol.* — T. de Hofmann, *Efterretninger om velfortjente danske Adelsmænd, oversat fra Fransk med Tillæg og Forandringer ved Sandvig. Kbhvn III. 1779.*

traadte han, ledsaget af sin Hovmester, Georg Christian Rost, en Rundreise til forskjellige Universiteter, dels for at udvide sine Oldtidskundskaber, dels for at uddanne sig til Statstjenesten. Den unge Adelsmand besøgte saaledes først Johannæet i Hamborg, hvor han hørte historiske Forelæsninger af den navnkundige Genealog Johan Hübner paa samme Tid, som den anseete Philolog J. A. Fabricius, med hvem Hans Gram brevexlede, meddelte ham særlig Undervisning i Latin. Netop paa dette Tidspunkt begyndte Begivenhederne i den store nordiske Krig at nærme sig Hertugdømmet Holsteins Grændser; i Mecklenburg stod Steenbocks svenske Hær overfor de allierede Danske og Sachser. Frederik den Fjerde indfandt sig personlig paa Krigsskuepladsen, og Kongens Nærværelse bevægede Johan Ludvig til midlertidigt at bortlægge Bogen for at gjøre Tjeneste som Page. Men han vendte dog snart tilbage til Studierne. Kort Tid efter finde vi Pagen ved Universitetet i Leyden, hvor han lod sig indskrive blandt Tilhørerne af den ældre Vitriarius, der dengang holdt sine stærkt besøgte Forelæsninger over den almindelige Statsret. Fra Holland gik Veien til Høiskolerne i Oxford og Cambridge, hvor den akademiske Læretid blev afsluttet. Først da det strengt videnskabelige Arbeide var overstaaet, gjæstede Johan Ludvig Paris, hvor Alles Tanker dengang vare optagne af de Lawske Finants- og Handelsprojekter. Efter et kortvarigt Ophold i den franske Hovedstad reiste han gennem Mellemlands Frankrigs Egne tilbage til sit Udgangspunkt Hamborg, hvor Hovmesteren tog Afsked med ham. Den unge Mand stod nu ikke blot udrustet med herlige Kundskaber, men han havde oparbejdet sig til en ægte human Livsan-

skuelse, der eiede en trofast Støtte i et oprigtigt religiøst Sindelag. I Kjøbenhavn fandt han derfor øieblikkelig en Velynder i Kronprinds Christian, med hvem han havde havt Barndomslærer tilfælles. Det var derfor intet tilfældigt Valg, naar Frederik den Fjerde udnævnte ham til Hofmarechal hos Thronfølgeren (1721), og sjelden har vist Arvingen til en Krone havt en retsindigere Omgangsvæn. Kong Frederik den Fjerde, som havde et aabent Blik for Talentet og vidste at fremdrage og benytte det, gav Holstein et Bevis paa sin Tillid ved at overdrage ham Bestyrelsen af Vaisenhuset, der blev stiftet 1727, og ved at give ham Sæde i Missionskollegiet. Men under Christian den Sjette see vi ham enten samtidig eller med korte Mellemrum beklæde flere forskjellige Embeder. Han blev Stiftamtmand over Sjælland og forenede Præsidiet i Generalkirkeinspektionskollegiet med Patronatet over Kjøbenhavns Universitet. Endelig tildelte Kongen ham istedenfor Rosenkrands Forsædet i det danske Kancelli og gjorde ham til Medlem af Statsraadet (1735). Skjønt disse uensartede Beskjæftigelser skulde synes at maatte sprede en enkelt Mands Kræfter altfor meget, er der dog ingen Grund til at betvivle, at Holstein virkede til sand Nytte i de Administrationsgrene, som vare ham underlagte. Hvorvidt Johan Ludvig har været i Besiddelse af politisk Blik for Danmarks udenrigske Forhold, er meget vanskeligt at afgjøre, da der med Hensyn hertil kun foreligger en eneste Kjendsgjerning, ud fra hvilken man kan dømme, nemlig hans Optræden i Spørgsmaalet om det svenske Thronfølgervalg. Men naar man veed, at hans eneste Raad til Kongen i denne overordenlig betydningsfulde Sag væsenlig ind-

skrænkede sig til »Forsigtighed«, viser det, at han idetmindste ikke besad Statsmandens lykkelige Evne til at gribe det heldige Øieblik og gennemføre sin Villie med Energi ¹⁾. Holstein fortjener den høieste Anerkjendelse som kundskabsrig, human og praktisk Embedsmand, men politisk Fremsyn havde han vistnok ikke.

Den tredie Minister, Frederik den Femte tog i Arv efter sin Fader, var Greve Christian August Berkentin ²⁾. Denne Mands Minde er i Tidens Løb næsten ganske sunken i Forglemmelse, thi skjønt han i en længere Aarrække indtog overordnede Stillinger i Staten, og uagtet han til sit ridderlige Valgsprog havde taget den ærefrygtvækkende Sentents: »heller dø end synde« ³⁾, har Historien kun opbevaret nogle faa, yderst tarvelige Efterretninger om hans nærmere Livsomstændigheder og politiske Virksomhed. Berkentin saa første Gang Dagens Lys i Lübeck (1694), hvor hans Fader, en lauenburgsk Ridder, beklædte et Embede ved det biskoppelige Hof. Da den holstein-gottorpske Hertug, Frederik den Fjerde, var falden i Slaget ved Klissov i Polen (1702), kaldte Lederen af den efterfølgende hertugelige Formynderregjering, Administratoren Christian August, den gamle Geheimeraad Berkentin til sig og udnævnte ham til Amtmand over Gottorp. I denne Egn af Sønderjylland har den unge Berkentin tilbragt sine Ungdomsaar, og det vist under meget gunstige

¹⁾ Mnemosyne. II. 152.

²⁾ Født 1694; Greve 1750. O. H. Møller i Schleswig-Holsteinische Anzeigen. 1759. 135 ff.

³⁾ Wohlfrom, Samling over Ridderne af Elephant- og Dannebrogssorden fra 1660—1757. Kbhvn. 1757. 149.

Vilkaar, dersom man tør drage en saadan Slutning af den Opmærksomhed, som Regjeringen udviste mod hans Fader. Det var saaledes ham, som Enkehertuginde Hedevig Sophia overdrog det hæderlige Hverv at bringe hendes Broder, Kong Carl den Tolvte, Formynderregjeringens Lykønskning i Anledning af Fredslutningen i Alt Ranstadt (1706). Men et Par Aar efter, under Striden mellem den danske Regjering og Administratoren om Koadjutorposten i Lübeck, nedlagde Berkentin, uvist af hvilken Grund, sit Embede og trak sig tilbage til Privatlivet. Imidlertid havde Sønnen naaet den Alder, i hvilken unge tyske Adelsmænd pleiede at gjøre deres akademiske Rundreise fra det ene Universitet til det andet. Han studerede et Aar ved Universitetet i Kiel og gennemreiste derpaa Holland, Frankrig og Italien, men hvad der paa disse Steder nærmest fængslede hans Interesse og udfyldte hans Tid, er endnu aldeles ubekjendt. Da Faderen eiede Godser i Mecklenburg, synes den unge Mands Ansættelse som Kammerjunker hos den danske Dronning Louise, der selv var en mecklenburgsk Prindsesse, at tabe Noget af den overraskende Tilfældighed, den ved første Øiekast synes at have (1716). I Kjøbenhavn drømte imidlertid endnu Berkentins Lykke for snart derpaa lysvaagen at bære ham frem til Diplomatens høitbetroede Stillinger. Da Freden i Frederiksborg havde endt den tyveaarige Krig mellem de to skandinaviske Konger, var det ham, som Frederik den Fjerde sendte over til Stokholm, for at han der paa Kongens Vegne skulde gjenoprette den gode Forstaaelse mellem Danmark og Sverrig (1721), og neppe var Berkentin vendt tilbage herfra, førend den med

Titler yderst sparsomme Kong Frederik ikke blot som Tegn paa sin Tilfredshed gjorde ham til Etatsraad, men sendte ham endog som overordenligt Sendebud til det keiserlige Hof i Wien. I samfulde atten Aar (1722—40), i hvilke det attende Aarhundredes rænkefulde og blodløse Kabinetspolitik uafbrudt slyngede sine konstige Traade, repræsenterede Christian August Berkentin den danske Regjering ved Donau, netop i et af Kabinetspolitikens Hovedpunkter, og hvor rig Leilighed havde han ikke her til at gjøre sjeldne Erfaringer saavel i diplomatisk som i psykologisk Henseende. Men Eftertiden vil vise, at han ikke har gjort det. Som Minister i Wien medvirkede han iøvrigt til Afsluttelsen af den Overenskomst, hvorved Østerrig og Rusland gave deres Samtykke til de holstein-gottorpske Besiddelsers Indlemmelse i Kongeriget Danmark (1732). Efter denne lange Tjenestetid kaldte Christian den Sjette ham endelig tilbage og gjorde ham til første Deputeret for de kongelige Finantser, samtidig med at han fik Sæde i Statsraadet. Endelig kom det Tidspunkt, da han skulde have vist Danmark og Norden Udbyttet af sine politiske Studier, og da han skulde have udfoldet sit diplomatiske Talent i hele dets Omfang. I Aaret 1743 sendte Regjeringen ham atter til Stokholm. Denne Gang blev der stillet ham den betydningsfulde Opgave at understøtte det danske Sendebuds, Friherre Grams, Bestræbelser for at gennemføre den danske Kronprinds Frederiks Valg til svensk Thronfølger. Men Berkentin synes langtfra at have været besjælet af den alvorsfulde Aand, som et saa ansvarsfuldt Hverv krævede. Man behøver mindre at lægge Vægt paa den mod ham reiste Beskyldning for Ladhed, og det er

ikke afgjørende nødvendigt at betone den lidet opmuntrende Indflydelse, som Hofpræsten Bluhme middelbart, gennem Kongen, skal have udøvet paa ham; thi Hovedsagen var dog den, at Berkentin ikke havde moralsk Mod til at gjennemtænke en saa stor Tanke som et treenigt Norden under een Krone og derfor vaklede i Beslutningens rette Øieblik. Istedenfor at lægge selvbevidst Energi for Dagen, lod han sig mekanisk drive fremad, istedenfor diplomatisk Talent udfoldede han politisk Middelmådighed, som han ogsaa gav et skriftlig Udtryk, idet han i en Betænkning til Kongen, netop i Anledning af det svenske Thronfølgerspørgsmaal fremhævede Herskerens »søde Ro« og Rigets »bestandige Fred« som det Vigtigste ¹⁾. Hvorvidt Berkentin, der »heller vilde dø end synde«, efter Sigende har taget mere Hensyn til sit eget end til Statens Tarv, maa endnu lades uafgjort. Nok er det, Kongen ønskede at beholde ham i sin Tjeneste ²⁾.

V.

Ved at stadfæste disse tre Grever i deres Embeder tilkjendegav Frederik den Femte, at han hovedsagelig vilde fortsætte den af hans Forgjænger fulgte

¹⁾ Mnemosyne II. 151. — I Büsching: Beiträge zur Lebensgeschichte denkwürdiger Personen IV. B. Halle 1786 p. 83. — N. Tengberg: Kriget mod Ryssland 1741-53. Lund 1865, Slutningen. — En svensk Bonde sagde til den »forsigtige« Berkentin: »Du är en tysk og är icke din Konung trogen.« Andr. Fryxell: Berättelser ur Svenska Historien, 36 D. Stockholm 1866. p. 103.

²⁾ Baden. Fred. V. R. Aarb. 188.

Politik. De Forandringer, han ellers foretog i Ministeriets Sammensætning havde visnok neppe deres Grund i nogen dybere Tanke angaaende Statsstyrelsen og vare ialfald ikke af den Natur, at de paatrykte Regeringen et væsenlig nyt Præg. Kongen lod sig i dette Tilfælde maaskee mere lede af personlige Sympathier end af Hensyn til sit Lands Tarv. Thi de tiltrædende Ministre stode, en enkelt Undtagelse fra regnet, i praktisk Dulighed ingenlunde over de fra-trædende, og man tager sikkert ikke Feil, naar man frakjender enhver af dem overlegne Aandsevner som Statsmænd, havde end en enkelt et godt Blik paa Forholdene. Istedensfor Michael Numsen blev General-lieutenant Greve Christian Lerche Præsident for Krigs-kancelliet. Den nye Krigsminister var, da han tiltraadte sit Embede, omtrent tredsindstve Aar gammel. Havde han end som Kavallerikapitain i den store nor-diske Krig havt Leilighed til at gjøre gode Erfaringer som Militair, maa man dog erindre, at næsten en hel Menneskealder var forløben siden den Tid. I et Tids-ruum af sexogtyve Aar glemmes Meget, og selv om man i sin Ungdom kommer til gode Erkjendelser og fatter ypperlige Forsæt, for siden, naar Leilighed gives, at nytte og udføre dem, er det dog, selv om man bevarer Indtrykket frisk og uberørt af Tiden, en Kjendsgjer-ning, at hvert Fremskridt i Alder efter Livets Middag er et Tilbageskridt i Energi. Udslaget af Greve Lerches Virksomhed vidner ogsaa om, at han hverken har ind-ført noget væsenlig Nyt i Hæren eller holdt det Gamle paa Fode med Kraft. Da Tropperne ved Syvaars-krigens Udbrud kaldtes til Virksomhed, befandt hele Hæren sig i en overordenlig forsømt Tilstand. Her

paa dette Sted, hvor der kun tilsigtes en foreløbig kort Karakteristik af dens umiddelbare Overhoved, maa dette Træk vel berettigede til at bryde Staven over Lerches tjaarige Embedsførelse ¹⁾).

Men nedlagde den unge Konge Ledelsen af Landværet i daarlige Hænder, var han dog langt mindre heldig med Hensyn til Udnævnelsen af en ny Chef for Marinen. Frederik den Femte begik ligefrem et stort Misgreb ved at fjerne den af Flaaden høitfortjente Greve Frederik Danneskjold-Samsø fra Søværnets Bestyrelse. Maa det end indrømmes, at Greven hverken udmærkede sig ved Humanitet eller Uegennyttighed, kan det paa den anden Side ikke nægtes, at Danmarks Søforsvar skyldte ham Alt, og det kan aldrig tilgives Kongen, at han her tog mere Hensyn til sine personlige Følelser end til Landets Krav, eller at han aabnede sit Øre for tillokkende Projekter paa samme Tid, som han bøiede af fra den rolige Tænkings Vei, ad hvilken alene en fast Overbevisning naaes. Den Mand, som traadte i Danneskjolds Sted, var Admiral Andreas Rosenpalm, der ved et bøieligt Sind og ved tomme Løfter om finantsielle Beparelser vandt Frederiks Velvillie, og benyttende sig af denne, fortrængte sin navnkundige Formand ²⁾. Men samtidig med denne Personalforandring foregik i Admiralitetskollegiets Indretning en Omdannelse, ifølge hvilken Rosenpalm maatte dele sin Myndighed med en Anden. Under Danneskjold var Kollegiet nemlig bleven deelt i to Afdelinger:

¹⁾ Birch: Geheimeraaderne osv. — Lengnick: Genealogier 1 Saml. 2 Bind.

²⁾ H. G. Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1700—1814. Kbhvn. 1852. 204 ff. — H. Treschow: Grev F. Danneskjold-Samsøes Levnet. Kbhvn. 1834.

det egenlige Admiralitet og Generalkommissariatet, af hvilke hint forvaltede alt under Kommandoen Henhørende, medens de økonomiske Sager fik deres Afgjørelse i dette. Disse Afdelinger bleve nu forenede til et kombineret Admiralitetskolegium, i hvilket Rosenpalm vel var den første Militairdeputerede, men ved Siden af ham stilledes Geheimeraad Carl Holstein som Oversekretair eller første Civildeputeret, og ham blev nu Referatet til Kongen overdragen¹⁾. Holstein kom her til at indtage en Stilling, som han aldeles ikke kunde være voxen, da han var fremmed for Søværnet. Under Frederik den Fjerde havde han begyndt sin officielle Løbebane som Kammerjunker og beklædte derefter i en længere Aarrække først et Sæde i den slesvigske Overret siden Embedet som Amtmand i Gottorp. Ved sin Broders, Greve Johan Ludvig Holsteins, Indflydelse blev han formodenlig tagen i Diplomatiens Tjeneste. I to Aar (1744—46) repræsenterede han under vanskelige Forhold den danske Regjering ved Hoffet i Petersborg, hvor han kom til at indlede de Underhandlinger med Carl Peter Ulrik, som Greve Lynar senere førte videre. Efter sin Tilbagekaldelse fik han, som anført, Pladsen i Admiralitetet. Var nu Holsteins Valg hertil forkasteligt, kunde det synes, at Rosenpalm i Egenskab af gammel Sømand maatte være saameget mere skikket til den Stilling, han selv havde attraaet; men han stod desværre i aandelig Begavelse og praktisk Færdighed dybt under Danneskjold. Han manglede ikke blot Overblik, men den Kraft og Selvstændighed, enhver overordnet Virksomhed fordrer, fattedes ham

¹⁾ Birck: Geheimeraaderne osv.

ganske. Derfor bleve hans Beregninger Et, men deres Udslag et Andet. Søværnets ypperlige Organisation bragte han i Uorden, og Besparelserne forvandlede til uforholdsmæssig store Udgifter.

Finantsbestyrelsen blev derimod overgivet til en Mand, som forenede administrativ Dygtighed med en sjelden hæderlig Karakter. Frederik den Femte fjernede nemlig Geheimeraad Vilhelm August von Osten, der under Sophia Magdalenas alt Andet end lykkebringende Indflydelse havde forestaaet Rentekammeret og gav ham en Efterfølger i Greve Otto Thott ¹⁾. Thott var den sidste Ætling af hin ældgamle nordiske Adelslægt, der, forgrenende sig fra Sverrig til Danmark, havde skjænket Staten flere fortræffelige Mænd og Kvinder, som i Forening med den Dygtighed, de i andre Retninger udfoldede, glimrede ved deres Kjærlighed til Videnskaberne. Hans overordenlige Dannelse, som fik det første Grundlag i Sorø Skole, udvikledes videre ved Udlandets Universiteter og ved Omgang med Datidens navnkundige litteraire Personligheder. Som forældreløs, uformuende Yngling reiste han, understøttet af sine Farbroderdøttre, Anna og Sophia Thott, til Universitetet i Halle, hvor dengang hele Tydsklands videbegjærlige Ungdom flokkede sig om Christian Thomasius og Christian Wolf. Efter et toaarigt Ophold her begav Thott sig over Jena til Holland, hvor han i Leyden og Amsterdam dels studerede Grotiusses natur- og folkeretlige System dels syslede med de klassiske Sprog. Han besøgte derpaa Newtons Fædreland, og den al-

¹⁾ Født 1703; Greve 1767. A. Kall: *Delineatio vitæ Ottonis comitis de Thott*. Hafn. 1787. fol.

mindelige Interesse, hvormed Englænderne dengang begyndte at omfatte Naturvidenskaberne, bragte snart Thott i Berøring med flere berømte Lærde, saasom Astronomen Edmund Halley og Botanikeren Sloane, Linnés Modstander. Men hvad der især interesserede ham var det store Harley'ske Bibliothek, blandt hvis Reoler han udvidede sit udstrakte Kjendskab til Litteraturen paa samme Tid, som hans Forkjærlighed for Bøger fik en energisk Spore ved Synet af de utallige straalende Folianter. Skjønt Videnskaben nu ganske vist var det Element, i hvilket Thott helst bevægede sig, glemte han dog ikke over den Livet blandt Menneskene. Han gjæstede det engelske Aristokratis middelalderlige Borge, blandt hvis intelligente Besiddere den lykkelige Forening af Aandens og Fødsels Adel ofte stilledes ham for Øie; eiheller holdt han sig borte fra Kong Georgs Hof i Sct. James. Med et kortvarigt Ophoid i Paris, hvor hans Omgangskreds, ligesom i England, væsenlig kun bestod af litteraire Notabiliteter, afsluttede Otto Thott sin akademiske Reise og vendte tilbage til Fædrelandet. Den praktiske Embedsvei aabnede sig nu for ham. Kong Frederik den Fjerde gav ham i Kancelliet en Ansættelse som Sekretair (1723), hvorefter han senere kom til at virke i forskjellige Grene af Bestyrelsen. Thott var ikke blot en ualmindelig dannet, ja ligefrem lærd Mand, men han besad et klart Blik, der, forenet med human Retfærdighedsfølelse og utrættelig Arbejdslyst, gjorde ham overordenlig vel skikket til at indtage den Stilling, hvortil den unge Konge kaldte ham.

Skjønt Frederik den Femte, ifølge Sagens egen Natur, befandt sig i politisk Overensstemmelse med de

Ministre, han selv enten havde beholdt fra Faderens Tid eller udvalgt, omtales dog hyppig Tilfælde, i hvilke han uden at være ledet af nogen begrundet personlig Overbevisning, hvad han jo overhovedet i store Spørgsmaal aldrig var, traadte i bestemt Modsætning til Statsraadet. Den skjulte Aarsag hertil var ikke ubekjendt. Kongen blev under saadanne Forhold fremskyndet af en udenfor Statsstyrelsen staaende Personlighed, som forstod at virkeliggjøre sin Beslutning, da han med et sjældent Talent havde vidst at tilrive sig et uindskrænket Herredømme over den enevældige Hersker. Den altformaaende Raadgiver var Overhofmarechalen, Greve Adam Gottlob Moltke. Hans store Indflydelse, der uafbrudt vedvarede ligesaa længe, som Kongen levede, gjør det nødvendigt at nævne ham paa dette Sted, uagtet han først senere tog Sæde i Statsraadet. Adam Moltke var oprindelig en mecklenborgsk Junker; men hans Slægt havde fra gammel Tid af ved Embeder og Værdigheder været knyttet til Danmark. Faderen, Joachim Moltke, havde som Fændrik ved Kapitain Krabbes Regiment kjæmpet med i den skaanske Krig og var senere af Christian den Femte bleven forfremmet til Kapitain ved Rytteriet. Da han nogle Aar efter (1689) arvede Godset Ridsenow i Mecklenborg, tog han, idet der tillagdes ham Oberstlieutenantskarakteer, Afsked fra Militairtjenesten og trak sig tilbage til sin Eiendom. Her blev Adam Gottlob født (1710). Hans Ungdomshistorie er endnu aldeles ubekjendt, men den Kundskabsmangel, der senere karakteriserede Moltke, berettiger ialfald til den Antagelse, at hans Undervisning maa have været enten lidet omhyggelig eller kun i ringe Grad frugtbringende. Da hans Farbrødre, Caspar

og Frederik Moltke begge vare ansatte i Danmark, den første som Amtmand over Møen, den anden som Staldmester hos Prinds Carl, Frederik den Fjertes Broder, maatte Adam Gottlob tidligen føle sig hendragen til dette Land, hvortil mange af hans Slægts Minder knyttede sig. Sophia Magdalenas Hof, der beredvillig aabnede Favnen for tyske Adelsmænd, fandt snart en Stilling for den unge Mand og gjorde ham til Kammerpage hos Thronfølgeren, Frederik (den Femte). Prindsen og Adam Gottlob bleve hurtigt Venner, og var end ikke deres inderlige Forhold grundet paa sand gjen-sidig Sympathi, der for den sidstes Vedkommende udelukkede alle uegennyttige Interesser, er det dog en Kjendsgjerning, at Venskabsbaandet ikke brast, førend Døden havde lukket Frederiks Øine; det synes overhovedet, som om den unge Fyrste har næret en uovervindelig Frygt for Moltke, og at denne Frygt i Forening med personlig Medfølelse har holdt deres indbyrdes Forhold oppe under alle Omskiftelser. Kammerpagen blev snart Gjenstand for Sophia Magdalenas mistænksomme Blik. Ligesaa lidt som Dronningen holdt af den »dänische Prinz«, yndede hun dem, som denne hædrede med sit Venskab. Moltke blev vel for en kort Tid fjernet¹⁾, men Frederik besøgte ham under Forvisningen, og Yndlingen indtog snart sin gamle Plads igjen. Da Kronprindsen besteg Thronen, var Moltkes mærkelige Stilling ikke blot urokkelig befæstet, men Kongen vedblev at overøse ham med Gods og Værdigheder. Den Lykkelige, paa hvem Alles Øine vare ret-

¹⁾ Det hedder, at Moltke blev forvist til Møen som »Amtmand« (!); men i Paludans Beskrivelse af Møen Kbhn. 1822 omtales han slet ikke blandt Amtmændene.

tede, er naturligvis bleven bedømt høist forskjelligt, og, da man kun har meget faa Kjendsgjæringer at holde sig til, langt fra fyldestgjørende. Men saalænge hans Brevvexling med Kongen drømmer under Geheimerarchivets Korsbaand og Segl, vil en fuldstændig rigtig Opfattelse af ham og en klar Erkjendelse af hans moralske Værd falde ind under det Umuliges Kategori. Imidlertid kan man jo forsøge at bygge en Dom paa Grundlag af det foreliggende yderst tarvelige Materiale, og ved at gjendrive eller formilde nogle altfor stærke Udtalelser om ham prøve paa at komme til en nogenlunde sikker Anskuelse. Man har saaledes sagt, at Moltke forledede Kongen til Udskeielser i den Hensigt at drage materiel Fordel af Frederiks forvildede Tilstand. Men denne Paastand, der kun støtter sig paa et løst Sagn, lader sig ikke bevise. Det Foregaaende har allerede godtgjort det Modsatte. Vi saa, hvorledes Moltke to Gange greb hindrende ind i Kongens skamløse Levnet, og ligesaa lidt som dengang sparede han vistnok senere nogen Anstrengelse. Ja, det skyldes maaskee væsenlig hans Indflydelse, at Frederik den Femtes Liv ikke udsluktes tidligere, end det skete. Endvidere har man fremhævet, at Adam Moltke i alle Livets Forhold var behersket af lav Egennytte, og at han fortrinsvis lod sig bestemme af Hensyn til det materielle Udbytte. Denne Beskyldning er vel ikke blottet for Sandhed, men den kan vistnok sees i et mildere Skjær, naar Tiden og hans Livsvilkaar tages i Betragtning. I det attende Aarhundredes Midte havde Menneskenes Sind overhovedet en stærk Retning mod det Endelige og Timelige, mod Det, der, med Tilside-sættelse af Tilværelsens ideelle Magter, ikke forædler

og forskjønner, men behageliggjør Livet og gavner, kortsagt mod: det Nyttige. Penge og Bestiklinger spillede dengang, hvad Historien bevidner, en afgjørende Rolle saavel i Staternes som i den Enkeltes hele Tilværelse.

Dette Tidens almindelige Karaktermærke i Forbindelse med den Omstændighed, at Moltke havde toogtyve Børn, gjør det let forklarligt, at egennyttige Hensyn mere end en Gang kunde faa Overvægten hos ham. I sine »Beiträge zur neuern Geschichte aus dem britischen und französischen Reichsarchive«¹⁾ meddeler Friedrich v. Raumer om Greve Moltke en meget interessant Beretning fra det engelske Sendebud i Kjøbenhavn (?). Skjønt Beretningen, der aabenbart vidner om alt Andet end venskabelige Følelser for den Personlighed, den skildrer, tilhører et mere fremrykket Tidspunkt end det, hvorpaa vi befinde os, kan den dog meget vel anføres her. »Overhofmarechal Moltke«, hedder det, »maa utvivlsomt, uagtet hans Embede ikke giver ham nogen Forrang, betragtes som Førsteminister og kan i høiere Grad end nogen anden Minister i Europa glæde sig ved denne Stillings Magt. Alle Øvrigheder ere forpligtede til at forelægge ham i Hemmelighed de Beretninger, som de ellers først skulde have forevist Kongen. De andre Kabinetministre forsamle sig altid først hos Overhofmarechalen for at opnaa Enighed med ham, forinden de i Kongens Nærværelse udtale deres Meninger.« — »Greve Moltke besidder et Slags Indflydelse, som de, der ere ube-

¹⁾ Fr. v. Raumer: Europa vom Ende des siebenjährigen bis zum Ende des amerikanischen Krieges (1763—83) 1 Band. Lpz 1839. 143 ff.

kjendte med Danmark, vanskelig kunne forstaa. Ved Hjælp af Speidere, som han har i enhver Familie i Kjøbenhavn, underrettes han om de ubetydeligste Begivenheder, og gjennem de samme Kanaler seer han sig i Stand til at forstyrre og ængste Dem i deres Privatsager, som han ikke offenlig kan underkue. Derfor er han baade frygtet og hemmelig hadet.« — »Han har fra Page hævet sig til sin høie Stilling, som han udelukkende skylder Kongen, hvem han sjelden forlader i mere end to Timer, og som i Et og Alt retter sig efter ham. Man troer, at Greven maaskee vilde miste sin Indflydelse, naar han i et Tidsrum af to Dage vovede at fjerne sig fra Kongen, eller naar han tillod Dronningen og den kongelige Familie at benytte sig af den Tilbøielighed, Kongen nærer for dem«. — «Mistænksomhed, Frygtsomhed og Pirrelighed ere de fremtrædende Træk i hans Karakter . . . En god Hukommelse og lang Erfaring gjøre det mulig for ham at arbejde sig igjennem den store Masse af Forretninger, som han har overtaget, skjønt han har et svagt Helbred og savner de Fordele, en god Opdragelse yder.« — »Han driver sin Forstillelse videre, end hans Hensigter og Stilling nødvendig kræve. Ja han vedbliver endogsaa at forstille sig, selv naar han indseer, at han ikke længer kan skuffe, og han forudsætter, at Enhver, som han forhandler med, gjør det samme. Dette vildleder ham ofte, naar han taler med oprigtige Mennesker, idet han nemlig antager, at de kunne mene alt Muligt, blot ikke det, de sige.« — »Hans Opmærksomhed er udelukkende henvendt paa at samle Rigdomme og at bringe Familien iveiret. Han har, som bekjendt, vundet uhyre Summer, dels i Form af Gager, dels gjennem

udstrakt Contrebandehandel, dels ved Oprettelsen af Selskaber i offentlige Øiemed (der fremmede hans egen Fordel), dels ved det, som man i Danmark kalder Foræringer (presents) osv.« — At denne Karakteristik af Moltke ikke stemmer overens med Virkeligheden, faaer man en til Vished grændsende Formodning om, naar man holder sig for Øie, at en Beretning fra det franske Sendebud nogen Tid efter fremstiller Moltke som en talentfuld, maadeholden og redelig Mand. Sandheden maa altsaa søges i Midten, og hans Tænkemaade vil da vel vise sig i det Lys, hvori den ovenfor er bleven fremstillet. Men, bortset fra Manglerne, var Moltke ogsaa i Besiddelse af flere gode Egenskaber, som maa anerkjendes og paaskjønnes. Han forenede saaledes Smag for de skjønne Konster med en varm Interesse for alle Datidens praktiske Spørgsmaal. Naturvidenskaberne, som nu begyndte at vaagne til fornyet Liv, og Statsøkonomien fandt en Beskytter i Moltke, der ligeledes med Iver tog sig af den mishandlede Bondestand, skjønt hans Anskuelse i denne sidste Retning holdt sig indenfor temmelig snevre Grændser: en ubetinget Velynder af Bondefrihed var han ikke. — Først i Slutningen af Kongens Regjeringstid tog Adam Gottlob Moltke Sæde i Statsraadet (1763); men med Hensyn til hans Indflydelse havde dette Skridt ikke nogensomhelst væsenlig Forandring tilfølg¹).

¹) Om Familien Moltke see: T. de Hofmans Efterretninger om velfortjente danske Adelsmænd 3 B. 341 ff. — J. K. Høst: Clio, Kbhvn. 1813.

VI.

De fremtrædende Medlemmer af Frederik den Femtes Ministerium vare saaledes, naar Otto Thott undtages, tydskfødte, men det er et fælles Træk for dem alle, at de havde tilbragt en Del af deres Ungdoms Aar udenfor Danmarks Grændser og der modtaget deres første Uddannelse. Denne Omstændighed bør ikke lades ude af Betragtning, thi det skyldes væsenlig den, at disse Mænd bleve, hvad de virkelig længer hen i Tiden vare: Gjennemgangsled fra det syttende Aarhundredes kortsynede, sneverhjertede Enevælde til det attende Aarhundredes mere humane Statsstyrelse og saakaldte Oplysningsaad. Seer man end først fra Johan Hartvig Ernst Bernstorfs Indtrædelse i Regjeringen (1750) de første kraftige Rørelser og Virkninger af hine politiske og sociale Grundsætninger, som gave hans Tidsrum dets almindelige Karakter overalt i Europa, er det dog ikke destomindre vist, at de Statsmænd, vi ovenfor have omtalt, i Meget banede Veien for ham og gjorde den danske Jordbund modtagelig for de Spirer, han nedlagde i den. De vare traadte i Berøring med det nye Kulturliv, der rørte sig i Vest- og Mellemeuropa. Schulin, Holstein, Berkentin og Otto Thott havde besøgt Tydsklands Høiskoler paa en Tid, da det tydske Folks Nationalfølelse og Tillid til sig selv begyndte at træde i Skranken mod Efterligningen af franske Sæder og Skikke, mod det latinske Pedanteri hos Universitetslærerne og den forstenede Bogstavtro i religiøs Henseende. De hørte i Halle Christian Thomasius, der, ligesom Holberg hos os, med Forstandens og Viddets Vaaben bekjæmpede Alt, hvad der hindrede en fri aan-

delig Udvikling, og som gennem en letfattelig Fremstilling paa Modersmaalet søgte at gjøre Folkets store Mængde delagtig i Videnskabens Resultater. De vare blandt Tilhørerne af Christian Wolff, Leibnitzes Discipel, hvis filosofiske Forelæsninger berørte saagodt som ethvert af den menneskelige Videns Omraader. Og de traadte i Samkvem med Speners Elev, Hermann Franke, der, som Repræsentant for den gamle, berettigede Pietisme, bestræbte sig for at befri Troessandhederne fra Skoletheologernes trykkende Herredømme og for at vække sand Religiositet i Hjerterne. Fra Tydskland, hvor deres Sind vistnok maa være bleven løsrevet fra mangen Fordom og en Skare forskruede Tanker, vandrede de til Holland. I Leyden lyttede disse Ynglinge, som uddannede sig til Statstjenesten, til de Foredrag, som Republikens Lærde holdt over Hugo de Groot's berømte Værk: de jure belli et pacis, der har lagt Grunden til den nyere europæiske Folkeret. Den høie politiske og praktiske Aand, som gaaer gennem den store Nederlænders Arbeide, den ægte kristelige Livsanskuelse, hvorpaa det hviler, maa nødvendigvis have indgivet dem sunde og klare Ideer om de menneskelige Samfunds og Staternes indbyrdes Forhold. I England kunde de dernæst iagttaget et nyt eiendommeligt Liv. Der saae de en politisk Organisme, i hvilken Statsmagtens Deling, og de konstitutionelle Theorier, som i John Locke havde fundet deres første videnskabelige Fremstiller, var bragt i Anvendelse og gennemført. Men her traadte de ogsaa Ansigt til Ansigt med Oplysningsphilosophiens og Deismens storartede Kamp mod det Nedarvede, det Bestaaende, der hidtil havde været helligt for Tanken og Troen. Shaftesburys, Bolingbrokes og Collins's mo-

ralske eller religiøse Skrifter laa for dem som talende Vidnesbyrd om Menneskeandens stolte Selvbevidsthed, der hævede sig til sit Kulminationspunkt, da Newton fandt den kosmiske Kraft, som holdt Universets Kloder i deres Baner. Paa den anden Side af Kanalen, i Frankrig, der i det attende Aarhundrede modtog Stødet til sin nye aandelige Udvikling fra England, ligesom det i de to foregaaende Aarhundreder havde faaet Tilskyndelsen fra Spanien og Italien, vare de Ideer, som i Britannien viste sig spredte og isolerede, hurtigt blevne forenede til et stort Hele, der netop ved sin Enhed gav Tanken en uimodstaaelig Magt. I Paris gjenfandt da de vordende danske Statsmænd den samme Anvendelse af Litteraturen paa Nationens politiske og økonomiske Interesser som i London. De bleve her mere fortrolige med Aarhundredets »philosophiske« Bestræbelser: de lærte at beundre Montesquieu og Voltaire, i hvis Hænder de engelske Abstraktioner, gennemklarede af den franske Aand, fik Liv, og, iførte Veltalenhedens Ynde, begyndte deres Vandring gennem Europa. Men i Seinestadens elegante Saloner traadte de ogsaa i Berøring med hin moralske Indifferentisme og Usædelighed, der Haand i Haand med Materialismen fra Hertugregentens Hof udbredte sig navnlig til de høiere Kredse i Samfundet. Saaledes var hverken Livet paa Historiens store Skueplads eller de der fremherskende Grundsætninger forblevne fremmede for disse unge Mænd.

Gjennem Familieforbindinger eller ad andre Veie fik de dernæst Livsstillinger i Danmark enten ved Hoffet eller i Kollegierne. Det var paa en Tid, da Regjeringen endnu med Ængstelighed vaagede over den tillistede Enevælde og da Kong Frederik den Fjerde, som stedse

nærede Mistanke til sit Lands gamle Adel, søgte at beskytte Thronen ved at omgive den med en Kreds af Tydskere, der vare udgaaede fra Ridderskabets fyldige Rækker. Den Kløft, som saaledes aabnede sig mellem Kongen og Folket, Mistænksomheden paa den ene og den følte Tilsidesættelse paa den anden Side, fik en afgjørende Indflydelse paa de fleste af de indvandrede eller indkaldte Embedsmænd. Thi de maatte, som en Følge af deres fuldstændige Afhængighed af det tydske, saa at sige isolerede Hof, vedblive at betragte sig som Fremmede; de holdt sig da fjern fra inderligt Samkvem med Folket; de glemte ikke deres nationale Oprindelse, men saå i Tankerne altid tilbage til deres Udgangspunkt; de troede at skyldte Tydskland Alt, skjønt de levede af Danmarks Marv. Med Hensyn til Thott og Holstein var det (hvad den første angaaer: selvfølgelig) rigtignok anderledes, men Schulin og Berkentin følte sig altid som tydske Kolonister. Dog bør Skylden herfor ikke udelukkende væltes over paa dem selv: de dele den med Frederik den Fjerde og Christian den Sjette, der ved at sætte sig i et skjævt Forhold til deres eget Folk lærte de fremmede Tjenere at gjøre ligesaa. Man tro nemlig ikke, at Nationalfølelsen dengang var uddød eller aldeles sløvet hos de Danske. Men hvorledes virkede nu disse Mænd, da de havde naaet de høieste Stillinger i Staten? Bare Lærdommene, de i deres Ungdom havde modtaget i de store Kulturlande, Frugt, og glimtede det oplyste Aarhundredes Aand gennem deres Handlinger? Istedendfor et ligefrem Svar, saa lad os erindre, at de i deres Manddomsalder gennemgik Christian den Sjettes Skole, og Spørgsmaalet om, hvorledes han forholdt sig til de nye Ideer, der

gjærede i England og Frankrig, kan maaske besvares ved at henpege paa den preussiske Konge, Frederik Wilhelm den Første. Der er i mange Retninger en mærkelig Lighed mellem disse to Personligheder, og den vilde have været langt større, dersom Sophia Magdalena ikke havde forstaaet at beherske Kong Christian. De hævdede begge deres Enevoldsmagt med lunefuld Vilkaarlighed, de betonedede i samme Udstrækning de materielle Interesser, de stode som kronede Forbilleder paa spidsborgerlige Dyder, og den ene var ligesaa fuldt som den anden en svoren Fjende af »den nye franske Dannelses.« Naar man læser, hvorledes Frederik Wilhelm befalede Christian Wolff, hvis Philosophi berørte de Retroende ilde, at forlade Halle inden fireogtyve Timer »under Straf af Hængning,« kommer man til at tænke paa den Svøbe, der i Christian den Sjettes Tid stedse hang over Holbergs Hoved. Men under en saadan Regjering, naar slige Anskuelse svang Herskerstaven, kunde Mænd, som i deres Ungdom vare blevne paa-virkede af den nye franske Dannelses eller det oplyste Aarhundredes Ideer, neppe tale, end sige handle i Overensstemmelse med Grundsætninger, de engang havde erkjendt for at være fornuftige, dersom de ellers vilde bevare deres Embedsstilling. Et skjørt Hoved som Berkentin følte sig ikke trykket under slige Forhold. Han skiftede med Ligeegyldighed Standpunkt, og Vanens Magt bragte ham snart til at slaa en Streg over Fortiden. Schulin, Holstein og Thott derimod, som i politisk Henseende tænkte klarere og saa dybere, glemte ikke, men gjemte paa Bunden af deres Sjæl den nye Philosophies liberale Anskuelse, forsaavidt disse vare i Samklang med deres humane, besindige Aandsretning.

De bøiede sig med ubetinget Lydighed for Christian den Sjette, Schulin endog med Tilsidesættelse af sin borgerlige Ære, og de fulgte troligt den retsindige, men sneverhjernede Hersker paa hans sextenaarige Bane, der bragte Danmarks Borger- og Bondestand saa liden Lykke. De stolte Minder fra Ungdommen, fra de akademiske Læreaar i Vesteuropa, tabte vel deres Glands, efterhaanden som disse Statsmænd bleve mere technisk indøvede og trængte dybere ind i Administrationens Labyrinth, men de blegnede dog ikke fuldkomment. Da døde Christian den Sjette! Den unge, livsglade og freidige Frederik den Femte besteg Thronen, og med ham oprandt endelig den Tid, da deres Evner og Planer fik en uhindret og selvstændig Anvendelse. Deres længe undertrykte politiske Ideer vaagnede nu op til nyt Liv i Bevidstheden og rørte sig med Kraft. I Overensstemmelse med den Aand, i hvilken den ældste Afdeling af Encyklopædisternes Disciple tilstræbte en Forandring af det Bestaaende, betraadte de Reformerens Bane. Saaledes vare Schulin, Holstein og Thott, ifølge deres oprindelige politiske Opdragelse, Forløberne for Johan Hartvig Ernst Bernstorff, der her i Danmark først ret egenlig begyndte at regjere efter det attende Aarhundredes »philosophiske« Grundsætninger, forsaa vidt disse lode sig forene med det enevældige Monarchi.

